

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav speciálněpedagogických studií

Bakalářská práce
Veronika Smítalová

**Připravenost klientů dětských domovů na samostatný
život**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne 3.6.2021

Poděkování

Chtěla bych poděkovat všem, díky kterým mohla tato bakalářská práce vzniknout, především můj dík patří Mgr. Martinovi Dominiku Polínkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a odborné vedení a lidem, kteří se zapojili do výzkumu.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Veronika Smítalová
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Martin Dominik Polínek, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Přípravenost klientů dětských domovů na samostatný život
Název v angličtině:	Preparedness of the Children's home clients for freestanding life
Anotace práce:	Bakalářská práce se zaměřuje na přípravu na odchod dětí z dětského domova z pohledu bývalých klientů. Cílem práce je zjistit, jak jsou tito mladí lidé připraveni na samostatný život. Práce je členěna na dvě části – teoretickou a výzkumnou. Skládá se celkem ze čtyř kapitol. První tři kapitoly popisují ústavní výchovu v České republice, problémy dětí s nařízenou ústavní výchovou a odchod dětí z DD. Čtvrtá kapitola je věnována výzkumu, který proběhl prostřednictvím rozhovorů vedených se čtyřmi dospělými lidmi, kteří si prošli ústavní výchovou a vedením DD, ve kterém byli tito jedinci umístěni. Součástí této kapitoly je také metodický pokyn.
Klíčová slova:	Dětský domov Děti Rodina Legislativa

Anotace v angličtině:	The bachelor's thesis focuses on the preparation for the departure of children from the Children's home from the perspective of former clients. The aim of the work is to find out how these young people are prepared for independent living. The work is divided into two parts - theoretical and research. It consists of a total of four chapters. The first three chapters describe institutional education in the Czech Republic, the problems of children with compulsory institutional education and the departure of children from the Children's home. The fourth chapter is devoted to the research, which took place through interviews conducted with four adults who went through institutional education and the management of the Children's home, in which these individuals were placed. A part of this chapter is also a methodical instruction.
Klíčová slova v angličtině:	Children's home Children Family Legislation
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	60 stran
Jazyk práce:	Čeština

Obsah

Úvod.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Ústavní výchova v ČR.....	10
1.1 Prostředí ústavní výchovy	11
2 Problémy dětí s nařízenou ústavní výchovou	14
2.1 Obtíže mladých lidí odcházejících ze zařízení ústavní výchovy	14
3 Odchod dětí z dětského domova	16
3.1 Ústavní příprava na odchod ze zařízení	17
3.1.1 Bydlení	18
3.1.2 Zaměstnání	21
3.2 Podpora neziskových organizací	21
3.2.1 Nadační fond Albert.....	21
3.2.2 Dejme dětem šanci.....	22
3.2.3 Spolu dětem.....	23
3.2.4 Nadace Terezy Maxové	23
3.2.5 Ve spojení.....	24
3.2.6 Yourchance.....	25
VÝZKUMNÁ ČÁST	26
4 Metodologie, cíle výzkumu a výzkumné otázky	27
4.1 Případové studie	29
4.2 Interpretace získaných dat.....	37
4.3 Závěr výzkumného šetření	40
5 Diskuse	50
6 Závěr.....	55
Seznam bibliografických citací	56
Seznam zkratk a symbolů.....	59

Seznam tabulek.....	60

Úvod

Bakalářská práce se svým obsahem řadí do speciálně pedagogického oboru – etopedie, ale také velmi úzce souvisí se sociální pedagogikou. Věnuje se problematice odchodu mladistvých z dětských domovů (dále jen DD) z pohledu bývalých klientů.

Zvolené téma je zkoumáno záměrně, vzhledem k mému přání pracovat v budoucnu jako vychovatelka v DD. Myslím si a věřím, že cílem každého vychovatele by měl být a je kvalitní rozvoj osobnosti dítěte, a hlavně kvalitní příprava na den, kdy budou tito jedinci muset brány DD opustit.

V práci se zaměřím na několik raně dospělých jedinců, kteří prožili poměrnou část svého dětství v DD. Cílem je – prostřednictvím stanovených výzkumných otázek, které jsou uvedeny v úvodu praktické části – zjistit a odpovědět na to, jak tito jedinci prožívali odchod do samostatného života a jak je DD na odchod připravil.

Zaměřím se na oblasti jako je bydlení, zaměstnání, ale také to, jak se s přípravou a samotným odchodem poprali, co pro ně bylo nejtěžší nebo co bylo naopak překvapením na jejich samostatné cestě životem. V práci je možné prostřednictvím stručně zpracovaných příběhů nahlédnout do života lidí, kteří neměli to štěstí vyrůstat v běžné rodině a kteří nyní žijí již samostatně.

Práce je do jisté míry určena pro mě, neboť bych jednou chtěla pracovat v DD a prostřednictvím rozhovorů s bývalými klienty se mohu dozvědět informace, které mohou zkvalitnit proces přípravy na odchod ze zařízení, a to je vedle co nejkvalitněji prožitého dospívání dětí další neméně důležitou prioritou. Závěry výzkumného šetření mohou také sloužit jako zpětná vazba pro DD, ve kterém respondenti pobývali a následně zpracovaný metodický pokyn mohou vychovatelé využít jako určitý návod při sestavování plánů týkajících se přípravy na odchod dítěte ze zařízení. Práce je také určena pro laickou veřejnost, která se o toto téma zajímá.

Při zpracování bakalářské práce se opírám především o legislativu a odbornou literaturu včetně internetových zdrojů. Částečně posloužily ke zpracování této práce materiály poskytnuté dětským domovem.

TEORETICKÁ ČÁST

Bakalářská práce se skládá z teoretické a empirické části. První kapitola teoretické části je věnována problematice ústavní výchovy v České republice, prostředí ústavní výchovy a jsou zde popsány jednotlivé typy ústavních zařízení. Následuje druhá kapitola, která poukazuje na problémy dětí s nařízenou ústavní výchovou. Jsou zde uvedeny pojmy jako psychická deprivace, hospitalismus, aj. Poslední kapitola teoretické části se zabývá odchodem dětí z DD. Je zde vymezen legislativní rámec této problematiky, jsou zde také rozebrány možnosti ubytování a zaměstnání a v posledních podkapitolách jsou uvedeny instituce, které se specializují na přípravu a podporu jedinců, kteří se chystají z DD odejít. V krátkosti je zde zmíněno jejich poslání a projekty, které zaštiťují.

1 Ústavní výchova v ČR

Dle statistické ročenky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) je v České republice pro školní rok 2020/2021 celkem 203 zařízení pro výkon ústavní výchovy, z toho 137 dětských domovů. Celkový počet dětí v ústavní výchově byl vyčíslen na 6446 dětí a z tohoto čísla je jich 4303 umístěno v dětských domovech. Na druhém místě s celkovým počtem 1035 jsou výchovné ústavy, následují dětské domovy se školou a nejméně dětí je ve zmíněném období v diagnostických ústavech. Nejvíce dětí je umístěno v zařízeních pro výkon ústavní výchovy v Ústeckém kraji (MŠMT [online]).¹

Institut ústavní výchovy je legislativně ukotven v zákoně č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy, v zákoně č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí a v zákoně č. 89/2012 Sb. (občanský zákoník) a v neposlední řadě je nutno zmínit také zákon č. 218/2003 Sb. (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) (Richterová 2014).

Uplatňuje se v případech, kdy rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dítěte nebo je-li jeho tělesný, duševní či rozumový stav, anebo jeho řádný vývoj ohrožen nebo narušen, a to do takové míry, že je v rozporu se zájmem dítěte. Ústavní výchovu nařizuje soud, přihlíží při tom k zájmům dítěte a k vyjádření OSPODU (dále jen orgán sociálně-právní ochrany dětí). Ve velmi závažných případech, kdy je ohrožen život a příznivý vývoj dítěte navrhuje soud tzv. předběžné opatření, o kterém musí rozhodnout do 24 hodin (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Účelem zařízení je zabezpečit a dbát na zdravý vývoj dítěte, řádnou výchovu a vzdělávání. Toto je poskytováno osobě zpravidla ve věku od 3 do 18 let případně zletilé osobě, nejdéle však do 26 let, a to za podmínek připravuje-li se tato osoba na budoucí povolání (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Ústavní výchovu lze zrušit rozhodnutím příslušného soudu, a to za podmínek:

- Uplynula-li stanovená doba trvání ústavní výchovy,
- dosáhla-li osoba zletilosti a nechce nadále pobývat v zařízení do ukončení přípravy na povolání,

¹ Uvedená data byla platná k 1.6.2021

- je-li osoba svěřena do pěstounské péče nebo k adopci a rozhodnutí soudu v této věci nabylo právní moci,
- uplynula-li doba trvání předběžného opatření nebo bylo-li zrušeno soudem (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Pro účely této práce jsou stěžejní spíše DD, je ale důležité v souvislosti s ústavní výchovou zmínit také ochrannou výchovu, kterou zajišťují dětské domovy se školou (dále jen DDŠ) a výchovné ústavy (dále jen VÚ), neboť se jejich činnost prolíná a dítě, které je primárně zařazeno do DD může být v průběhu zařazeno do jiného zařízení. Pro ochrannou výchovu je charakteristické následující:

Ochrannou výchovu ukládá:

A, v trestním řízení soud pro mládež mladistvému (15-18 let) splní-li svůj účel lépe než uložení trestu odnětí svobody a pokud:

„a) O výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,

b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo

c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy.“ (Zákon č. 218/2003 Sb., § 22, odst. 1).

B, v občanskoprávním řízení je uložena dětem ve věku od 12 do 15 let, pokud spáchaly čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest (Kaleja 2014).

1.1 Prostředí ústavní výchovy

Dle zákona č. 109/2002 Sb. jsou pro výkon ústavní a ochranné výchovy určena následující školská zařízení: DD, DDŠ, diagnostický ústav (dále jen DÚ) a VÚ. Zřizovatelem těchto zařízení je kraj, pouze DÚ je zřizován přímo MŠMT.

V oblasti ústavní péče se prolíná činnost 3 resortů – ministerstva zdravotnictví (dále jen MZ), ministerstva školství a ministerstva práce a sociálních věcí (dále jen MPSV). Přičemž MZ zajišťuje: ústavní péči dětem od narození do jednoho roku života v kojeneckém ústavu a od jednoho do tří let v DD. Naproti tomu MŠMT spravuje: DÚ, DD pro děti od 3 do 18 let (popř. do 19), DDŠ, VÚ pro mládež a středisko výchovné péče (dále jen SVP). Poslední ministerstvo,

tedy MPSV, zodpovídá za: ústavy sociální péče pro výkon ústavní a ochranné výchovy dětí tělesně nebo mentálně postižených (Hoferková 2014).

1. Dětský domov

Do DD jsou umísťovány děti zpravidla ve věku od 3 do 18 let (popř. 26 let, pokud se tato osoba stále připravuje na budoucí povolání, a to na základě smlouvy uzavřené mezi nezaopatřenou osobou a ředitelem DD) s nařízenou ústavní výchovou bez závažných poruch chování. Umísťují se zde ale také nezletilé matky spolu s jejich dětmi. Vzdělávání dětí probíhá ve školách, které nejsou součástí zařízení. Ve vztahu k dětem plní DD především úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Základní organizační jednotkou jsou rodinné skupiny, které tvoří nejméně 6 a nejvíce 8 dětí. Je možné zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin (Zákon č. 109/2002 Sb.).

2. Dětský domov se školou

DDŠ je zařízení určené pro děti zpravidla od 6 let do ukončení školní docházky. Účelem DDŠ je zajistit péči o děti s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou. Děti s nařízenou ústavní výchovou jsou zde umísťovány, pokud mají závažné poruchy chování nebo pokud vyžadují výchovně léčebnou péči z důvodu přechodné či trvalé duševní poruchy. Na základě uložení ochranné výchovy jsou do tohoto typu zařízení umísťovány také nezletilé matky spolu s jejich dětmi, pokud nemohou být vzdělávané ve škole, která není součástí domova. Základní organizační jednotkou jsou rodinné skupiny, které tvoří nejméně 5 a nejvíce 8 dětí a je zde možné zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin (Zákon č. 109/2002 Sb.).

3. Výchovný ústav

Dle stejného zákona se řídí také VÚ, který pečuje o děti starší 15 let za předpokladu že u nich byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova a mají-li závažné poruchy chování. Ve výjimečných případech zde může být umístěno také dítě starší 12 let, a to za podmínek, že je jeho porucha chování natolik závažná, že nemůže být umístěno v DDŠ. Ve VÚ jsou zřizovány výchovné skupiny, kterých může být v jedné budově maximálně 6.

4. Diagnostický ústav

Do DÚ jsou přijímány děti na základě žádosti rodičů a zákonných zástupců, nebo na základě rozhodnutí soudu. Zabezpečuje také děti, které jsou na útěku ze zařízení ústavní výchovy. Probíhá zde komplexní diagnostika dítěte, která sestává z úkolů diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných, sociálních, organizačních a koordinačních. Pracovníci zpracovávají komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných

a vzdělávacích potřeb, které jsou v zájmu rozvoje osobnosti dítěte. Pobyt dítěte v DÚ trvá zpravidla 8 týdnů. Jsou zde zřizovány nejméně 3 výchovné skupiny pro účely komplexního vyšetření dětí a ty jsou členěny dle pohlaví nebo věku dítěte (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Rozlišujeme:

A, dětské diagnostické ústavy, které jsou určeny pro děti od 6 let, výjimečně již od 3 do 15 let. Při dětském diagnostickém ústavu je zřízena škola, která zajišťuje vzdělání.

B, diagnostické ústavy pro mládež – pro mládež od 15 do 18 let, součástí ústavu je také škola (Hoferková 2014).

5. Středisko výchovné péče

SVP poskytují služby dětem, žákům a studentům s rizikem poruch chování nebo s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji. Služby mohou využít také zletilé osoby připravující se na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let. Intervenci poskytují také rodičům (zákonným zástupcům) nebo škole. Mezi poskytované služby řadíme služby poradenské, terapeutické, diagnostické, speciálně pedagogické a psychologické, výchovné a sociální a informační. Uvedené služby jsou poskytovány ve 4 formách a to ambulantní, celodenní, internátní neb terénní. SVP spolupracuje s pedagogicko-psychologickými poradnami, speciálně pedagogickými centry a také s OSPOD (Zákon č. 109/2002 Sb.).

2 Problémy dětí s nařízenou ústavní výchovou

Dle Gottwaldové (2006) mají děti z DD odlišné problémy než děti, které pobývají v DDŠ či VÚ. Hlavním důvodem je odlišná délka pobytu v zařízeních.

Jak Gottwaldová (2006) dále uvádí, společným symptomem pro obě skupiny dětí jsou často psychická deprivace, která je z největší části způsobená odloučením od rodiny a dlouhodobým pobytem v ústavním zařízení.

Psychická deprivace

„Psychická deprivace bývá definována jako psychický stav, vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“ (Langmeier Matějček 1974 in Gottwaldová a kol. 2006).

Matoušek (2007) uvádí, že děti vyrůstající v ústavech mají špatnou schopnost vcítovat se do druhých lidí, špatně se orientují v mezilidských vztazích, často neumí řešit konflikty bez agresivity, hůře se orientují v morálních normách a hodnotových dilematech, mají nízké sebehodnocení. To vše má velký podíl na jejich sociálním selhávání v různých oblastech života od závislosti na drogách, přes kriminalitu, po neschopnost dosáhnout lepšího vzdělání a uplatnit se tak lepe na trhu práce, nebo schopnost založit funkční rodinu.

2.1 Obtíže mladých lidí odcházejících ze zařízení ústavní výchovy

Když nastane čas odchodu klientů DD do samostatného života, vyskytuje se zde hned několik zásadních problémů, neboť jsou zvyklí na v podstatě neustálou péči ze strany zaměstnanců a těmi jsou:

- Neovládání finanční gramotnosti (neznají ceny zboží, nemají představu o výši nájmu, ...),
- absence pracovních návyků (samostatné ranní vstávání do práce, aniž by je někdo vzbudil, dlouhodobější pobyt v zaměstnání, špatné rozvržení práce, ...),
- absence odpovědnosti (vyhýbání se závazkům, neumí se vypořádat s problémy, které přináší život, mají snížené sebevědomí, a proto mnohdy tíhnou k mnohdy problémovým vrstevnickým skupinám),
- tíhnutí k účelovému chování (budu se chovat dobře, protože z toho budu mít výhodu),

- neschopnost integrovat se do společnosti (často mají problémy při plnění rodičovské role, nejsou schopni navazovat trvalé a kvalitní mezilidské vztahy) (Gottwaldová a kol. 2006).

Mezi rizika, která se pojí s pobytem v ústavním zařízení jsou dle Matouška (1999, s. 118-123) hospitalismus, šikana, ponorková nemoc, ztráta soukromí a psychické trauma. Podrobněji níže:

Ve většině zařízení pro výkon ústavní výchovy má klient plné zaopatření a velmi rychle si zvykne na to, že mu někdo říká, co má a nemá dělat, stará se o to, aby byl řádně nasycen, čistě oblečen, byl v teple atd. a vzniká **hospitalismus** neboli syndrom ústavní závislosti, jak ve své příručce uvádí Davidová (2010). Tento syndrom je budován především garancí v zajišťování každodenních potřeb zařízením, v němž dotyčný pobývá a v budoucnu to může pro jedince znamenat obtížnou adaptaci na okolní život, protože dítě není zvyklé se o sebe postarat. Nutné je tedy podporovat děti v samostatnosti a nechat je ať se podílejí na chodu domácnosti. Další problém může představovat tzv. **ponorková nemoc**. Dítě je obklopeno stále stejnými lidmi a pobyt v DD se stává stereotypní záležitostí z níž není úniku, což vede ke zvýšení únavy, nechuti, a především snížené toleranci k ostatním. Jedinci se stávají vztahovačnými, agresivními, a to i v případě, že se jedná o dobré přátele. Zařízení ústavní výchovy stejně tak jako jiné uzavřené instituce jsou zdrojem **šikany**, která se může stát pozitivně hodnoceným způsobem uplatnění potřeb a práv jednotlivce, proto je zásadní, aby personál, v tomto případě hlavně vychovatelé, uměli rozpoznat i první náznaky šikany a uměli tomuto fenoménu zamezit vhodným a cíleným způsobem. Pobyt v DD si ve většině případů vybírá svou daň v podobě **ztráty soukromí**. Jedná se jak o to, že musí jedinec nuceně sdílet prostor s osobami, které si nemohl vybrat, tak o to, že se musí neustále přizpůsobovat režimu. Je omezen i v takových aktivitách jako je například zhasínání a rozsvěcení světel, poslech hudby, nemůže se soustředit na učení, protože je rušen ostatními obyvateli aj. V tomto ohledu připomíná pobyt v ústavním zařízení jen stěží klasický domov, neboť jedinec nemůže být sám sebou. Ústavní pobyt se vzhledem k výše uvedeným faktorům může stát pro jedince **psychickým traumatem**, které má za následek neochotu a neschopnost stýkat se s lidmi, kteří nemají stejnou zkušenost (Matoušek 1999, s. 118-123).

3 Odchod dětí z dětského domova

Dovršením zletilosti se klienti DD ocitají na pomyslném rozcestníku svého života. Jsou v situaci, kdy se mohou naposledy ohlédnout za roky strávenými v ústavní péči a zhodnotit, zda jsou na samostatný život dostatečně připraveni. Pro některé představuje tento okamžik svobodu a je doprovázen pocitem štěstí, pro některé je ovšem tento moment stresujícím faktorem, neboť se ocitají sami a zjišťují, že realita, kterou si vysnili o životě mimo pomyslné brány DD je diametrálně odlišná a budou muset začít něco dělat a nespolehat se na „tety“ a „strejdy“ jak tomu bylo doposud. Záleží ovšem na mnoha faktorech, které mohou ovlivnit kvalitu života po opuštění DD. Mezi ty nejdůležitější patří míra dosaženého vzdělání, která je úzce spjata s pracovními možnostmi. Pokud člověk nemá práci, nemá peníze a pokud nemá peníze, ocitá se v nezáviděníhodné situaci. Tímto pomyslným schématem by se měli tito mladí dospělí řídit a měli by být k těmto úvahám vedeni před opuštěním DD.

Stěžejním zákonem, o který se opírají pedagogičtí pracovníci při přípravě dětí na vstup do samostatného života je zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy a o Program rozvoje osobnosti dítěte, který kromě jiného plní prostřednictvím Minimálního preventivního programu, jehož cílem je výchova dětí ke zdravému životnímu stylu, rozvoj a podpora sociálních kompetencí a posilování zodpovědnosti dětí a mládeže za vlastní chování a způsob života (Burešová 2008, s. 65-68).

Dle statistické ročenky MŠMT opustilo DD ve školním roce 2020/2021 celkem 927 dětí, z toho jich trvale bylo propuštěno 808 (MŠMT [online]).²

Legislativa a odchod z dětského domova

Jak zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy uvádí, pro ty, kteří po dovršení 18. roku věku stále studují a soustavně se připravují na své budoucí povolání, pobyt v DD nekončí a chovají-li se v souladu s vnitřním řádem daného domova, nemusí po tuto dobu ze zařízení odejít. V tomto případě zůstávají klienty DD na základě uzavřené smlouvy. Procento těchto případů je ale poněkud malé, proto se zaměříme na opačný případ, kdy dítě nehodlá po dovršení zletilosti v DD nadále přetrvávat.

² Uvedená data byla platná k 1.6.2021

Mladistvý, který odchází má nárok na věcnou pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýše 25 000,- Kč. Výši pomoci posuzuje pedagogická rada dle individuálních a sociálních podmínek dítěte a prostředí, do kterého odchází (Vnitřní řád [online]).

3.1 Ústavní příprava na odchod ze zařízení

Paní Richterová ve své diplomové práci uvádí, že v nejlepším zájmu každého DD je dobře a kvalitně připravit děti na odchod ze zařízení, aby byli schopni obstát ve společenském i soukromém životě. Byť je koncepce přípravy na odchod u jednotlivých DD trochu jiná, základní oblasti zůstávají stejné. U starších dětí je příprava na odchod více zaměřena na osvojování praktických dovedností i znalostí pro samostatný život mimo DD. Přihlíží se při tom samozřejmě k jejich možnostem, věku a mentálním schopnostem (Richterová 2014).

Příprava by měla být systematická a dlouhodobá a mělo by se při ní vycházet z individuálního plánu rozvoje osobnosti, který je zpracován při příchodu dítěte do DD. Tento plán se zpracovává 1x ročně a 2x do roka se vyhodnocuje. S tímto plánem je dítě seznámeno a svým podpisem potvrzuje souhlas. V tomto plánu jsou uvedeny cíle, kterých by dítě mělo dosáhnout a jsou zde uvedeny také činnosti a metody, kterými se cíle dosáhne. Plán se zaměřuje na oblasti osobní charakteristiky dítěte, jeho vztah k okolí a ostatním lidem, kontakt a vztahy s rodinou, zaměřuje se také na sebeobslužné dovednosti, vztah k povinnostem v zařízení, školní dovednosti a v neposlední řadě také na zájmy a přání dítěte. Velkou roli při přípravě na odchod hraje také vychovatel. Každé dítě má svého „kmenového“ vychovatele, který se stará o jeho důležité záležitosti, mezi které patří např. škola, lékař apod. a zároveň dohlíží, aby byly naplněny i osobní potřeby a zájmy dítěte (Tamtéž).

Nejdůležitější oblastí je **vzdělávání**, proto se klade velký důraz na správný výběr střední školy, a tudíž i budoucího povolání. Při výběru by se mělo vycházet z přání dítěte, ale zároveň se musí přihlížet k jeho rozumovým a mentálním schopnostem a může se stát že přání dítěte a realita budou v rozporu. Nejčastěji se jedná o učební obory. Dalším bodem je **poznání chodu domácnosti**, kterému se děti učí prostřednictvím tzv. služeb. Každá rodinná skupina má rozpis služeb, dle kterého se děti řídí. Hlavním cílem je naučit děti pečovat o své i zapůjčené věci. Rozpis zahrnuje činnosti jako například vytírání společných prostor a pokojů, vynášení košů, praní prádla, umývání nádobí atd. Vše probíhá samozřejmě za dozoru vychovatele, každopádně cílem je dosáhnout co největší samostatnosti u dítěte, aby bylo schopno všechny tyto činnosti vykonat i po odchodu z DD. Nejedná se ovšem pouze jen o úklidové činnosti. V rámci chodu domácnosti se děti seznamují také s přípravou pokrmů, a to nejčastěji o víkendech, kdy si každá

rodinná skupina připravuje celodenní stravu sama. S tímto úzce souvisí prohlubování **finanční gramotnosti**. V nejlepším případě totiž chodí potraviny na víkendové vaření nakupovat samy děti. Je jim svěřena částka a seznam potravin, které mají nakoupit a jejich povinností je přinést zpět správný obnos peněz společně s účtenkou za nákup. V rámci tohoto procesu se děti neučí pouze hospodařit s penězi, ale také orientovat se v obchodech, seznamovat se s vhodným vystupováním a chováním v obchodě a naučit se vybírat věci v poměru cena/kvalita. S chodem domácnosti úzce souvisí také **chod rodiny** a jelikož by měla rodinná skupina fungovat jako celek, je potřeba učit děti správné komunikaci mezi sebou a dospělými a také rodinné soudržnosti. Proto probíhají tzv. komunitní kruhy v rámci jednotlivých skupin, kdy si společně členové skupiny povídají o tom, co je trápí, co jim vadí, co by změnili atd. Příprava na odchod také zahrnuje možnost vyzkoušet si žít samostatně a k tomu slouží tzv. **startovací byty**, které jsou buďto součástí areálu DD nebo se nacházejí zcela mimo DD. Klient má k dispozici plně vybavený byt a finanční prostředky, které dosahují výše životního minima (v současné době tedy 3 840 Kč, -) a učí se samostatnosti. Současně také stále dostává kapesné, které dosahuje částky 450 Kč, - měsíčně. S přípravou na odchod jsou také spojené činnosti jako nácvik společenského chování, jak vystupovat na veřejnosti, jak se objednat k lékaři, jak si najít dopravní spojení, jak se orientovat v cizím prostředí, jak se vhodně obléct při různých příležitostech a událostech, jak někoho taktně požádat o radu, jak pomoci ostatním atd. (Tamtéž).

3.1.1 Bydlení

V oblasti zajištění bydlení je mladistvým poskytována pomoc při hledání a na této pomoci se podílejí jak vychovatelé, tak ředitel domova, sociální pracovník a kurátor. Velkou roli v tomto procesu hraje také spolupráce mezi DD a obcí, která může dítěti zprostředkovat sociální byt nebo nabídnout místo v ubytovně. Jiní volí návrat k rodině a někteří se rozhodnou pro bydlení v azylovém domě, domě na půli cesty a vyžaduje-li to stav klienta, je možno využít také chráněného bydlení. Podrobněji níže:

1. Původní rodina

Někteří klienti se rozhodnou po ukončení ústavní výchovy pro návrat k vlastní rodině. Tím je hledání nového zázemí u konce, objevují se zde ovšem určitá rizika spojená především s adaptací. Při příchodu zpět může nastat, že rodina bude mladistvého využívat, a to především finančně. Jedinec totiž při odchodu z DD disponuje získaným finančním obnosem, který čítá i desítky tisíc korun, což je pro členy domácnosti velmi lákavé. Jedince buďto o peníze obero-

nebo ho přesvědčí ke koupi vybavení do domácnosti či k úhradě nájmu za pobyt a poté ho z bydlení vyhodí. Další problém nastává tehdy, má-li jedinec odlišný pohled na životní styl původní rodiny a není tento styl ochoten přijmout a stává se pro rodinu přítěží. Další riziko spočívá naopak v tom, že se jedinec rychle přizpůsobí životnímu stylu původní rodiny, ovšem tento způsob života je v rozporu se společenskými normami.

Níže jsou popsány typy bydlení dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách.

2. Domy na půl cesty

Tento typ sociální služby poskytuje pobytové služby pro osoby, které opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy (zpravidla po dovršení zletilosti) nebo pro osoby, které opouštějí jiná zařízení pro péči o děti a mládež, popř. pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody či ochranné léčby (Zákon č. 108/2006 Sb., § 58). Tyto služby zahrnují především:

Poskytnutí ubytování:

- Tzn. ubytování v prostředí, které má znaky bydlení v domácnosti zpravidla nepřesahující dobu 1 roku a vytvoření podmínek k zajištění praní a žehlení osobního prádla, zajištění úklidu a výměny ložního prádla.

Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí:

- Tzn. pomoc při komunikaci, která vede k uplatňování práv a oprávněných zájmů osoby a dále pomoc při vyřizování běžných záležitostí.

Sociálně terapeutické činnosti:

- Rozumí se poskytování sociálně terapeutických činností, které vedou k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností sloužících k sociálnímu začleňování a dále poskytování aktivit zaměřených na budování a rozvoj pracovních návyků a dovedností nezbytných pro integraci osob na trh práce.

Zprostředkování kontaktu se sociálním prostředím:

- V tomto bodě se jedná o pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a podpora při využívání běžně dostupných služeb a informačních zdrojů (Domy na půl cesty [2021] [online]).

3. Azylové domy

Posláním této sociální služby je podpořit člověka, který se ocitl v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení, a to na přechodnou dobu. Služba zajišťuje především tyto základní činnosti:

Poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy:

- Rozumí se především vytvoření podmínek pro samostatnou přípravu nebo pomoc s přípravou stravy.

Poskytnutí ubytování:

- Doba pobytu nepřesahuje zpravidla jeden rok a ubytování umožňuje vykonat celkovou hygienu těla, dále jsou vytvořeny podmínky pro úklid, praní a žehlení prádla aj.

Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí:

- Zahrnuje zejména pomoc při vyřizování běžných záležitostí, obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc při uplatňování zákonných nároků a pohledávek (Vyhláška č. 505/2006 Sb., § 22, odst. 1).

4. Ubytovny

V případě, že se jedinec rozhodne pro bydlení v ubytovně, je mu poskytováno pouze ubytování, nikoli sociální poradenství. Pro pobyt v ubytovně je nutné mít dostatek finančních prostředků, aby byl schopen pravidelně platit nájem, V případě pozdní platby či nezaplacení je jedinec vyhozen (Nadace Sirius 2018a [online]).

5. Chráněné bydlení

Další možností, kam se jedinec může přesunout po odchodu z DD je služba v podobě chráněného bydlení. Tato pobytová služba je určena osobám za předpokladu, že mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení nebo chronického onemocnění, včetně duševního onemocnění, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby. Bydlení je poskytováno skupinovou nebo individuální formou a služba obsahuje tyto základní činnosti:

- Poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,
- poskytnutí ubytování,
- pomoc při zajištění chodu domácnosti,

- pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu,
- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- sociálně terapeutické činnosti,
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (Zákon č. 108/2006 Sb. § 51, odst. 2).

3.1.2 Zaměstnání

Při hledání zaměstnání je klientovi DD poskytována pomoc při hledání obdobně jako je tomu při zajišťování bydlení. V obou případech je ale potřeba aktivní spoluúčast klienta. Byť je prioritou, aby klient opouštějící DD měl zařízenou práci, ne vždy tomu tak bohužel je, a proto by měl být mladý člověk seznámen s funkcí úřadu práce. Nehledě na to, že je to zdroj možných pracovních nabídek, nabízí pomoc formou hrazení sociálního a zdravotního pojištění a poskytnutí dávek jako je příspěvek na bydlení, podpora v nezaměstnanosti či dávky hmotné nouze. Klient by měl být také seznámen s důležitostmi životopisu a pracovního pohovoru, s typy pracovních poměrů, s náležitostmi pracovní smlouvy, hledáním práce na internetu aj. Při hledání zaměstnání je možnost využít pomoc různých institucí a neziskových organizací (Nadace Sirius 2018b [online]).

3.2 Podpora neziskových organizací

Institucí, které se v České republice zabývají pomocí mladým lidem správně vkročit do života po skončení ústavní výchovy je spousta, níže jsou uvedeny některé z nich.

3.2.1 Nadační fond Albert

První je Nadační fond Albert, který byl založen v roce 2009 společností AHOLD Czech Republic, a.s. a svými aktivitami je zaměřený na „*dlouhodobou podporu projektů vzdělávání, integrace, rozvoje a přípravy do života sociálně ohrožených dětí a mládeže, a na podporu správného stravování dětí.*“ (Nadační fond Albert 2018a [online]). Jeho poslání je realizováno prostřednictvím několika projektů, které realizuje. Jsou jimi:

- Bertík pomáhá,
- Obchůdky s Albertem,

- Do Alberta na praxi,
- Zdravá 5 (Nadační fond Albert 2018b [online]).

Bertík pomáhá je projekt, který je zaměřen na rozvoj a vzdělávání dětí a mládeže se sociálně ohroženého prostředí. Je cílen na jednotlivce, na jeho individuální rozvoj a realizuje pomoc při financování studia, řidičských průkazů, kurzů k rozšíření vzdělání, aj. (Nadační fond Albert 2018c [online]).

Projekt **Obchůdky s Albertem** si klade za cíl přiblížit dětem a mládeži se sociálně ohroženého prostředí principy spojené s výrobou a prodejem konkrétních výrobků a zasvětit tyto děti do problematiky spojené s finanční gramotností (Nadační fond Albert 2018d [online]).

Zdravá 5 je celorepublikový vzdělávací program zaměřený na zdravý životní styl, především v oblasti zdravé výživy (Nadační fond Albert 2018e [online]).

Pro jedince, kteří dosáhli 16. roku věku je určen projekt **Do Alberta na praxi**, jehož cílem je umožnit jedincům ze sociálně ohroženého prostředí získat základní pracovní zkušenosti formou placených brigád (Nadační fond Albert 2018f [online]).

3.2.2 Dejme dětem šanci

Dejme dětem šanci je organizace založená v roce 2011 a jejím cílem je pomáhat dětem a mladým lidem z DD na jejich cestě k samostatnosti (Dejme dětem šanci 2011a [online]).

Vybrané projekty:

1. „Podporuj mě...“ aneb adopce „na blízko“

Cílem tohoto projektu je naspořit dítěti určitou částku formou měsíčních příspěvků, která mu bude poskytnuta po opuštění DD. Tato pomoc spočívá ve finanční pomoci konkrétnímu dítěti a po odchodu z DD je mu poskytnuta materiální podpora nebo hmotná pomoc (Dejme dětem šanci 2011b [online]).

2. „Najdi si mě“

V rámci tohoto projektu je dětem staršího školního věku poskytována pomoc při začleňování do společnosti po opuštění DD. Tato činnost je realizována formou doprovázení dospívajících dětí vyrůstajících v DD na jejich cestě k samostatnému životu. Dítě má svého „patrona“, který je s ním v písemném či osobním kontaktu a snaží se dítěti poskytnout možnost poznat fungování a mezilidské vztahy v běžných rodinách (Dejme dětem šanci 2011c [online]).

3. „Pomoz mi do života“

Tento projekt je zaměřen přímo na mladé lidi opouštějící DD, ale nabízí také podporu při studiu a přípravě na budoucí povolání. Projekt se skládá ze 3 částí:

- Stipendijní program – úhrada nákladů spojených se studiem
- Startovací balíčky – materiální pomoc při odchodu z DD
- Pomoc v začátku samostatného života-pomoc při hledání zaměstnání, ubytování, aj. (Dejme dětem šanci 2011d [online]).

4. „Děti bez dluhů“

Poskytnutím právní pomoci dětem, které se ne vlastní vinou dostaly do dluhů se snaží lidé z Dejme dětem šanci. Cílem je podniknout všechny potřebné kroky směřující k oddlužení dětí a zabránění výkonu exekuce (Dejme dětem šanci 2011e [online]).

3.2.3 Spolu dětem

Spolu dětem je obecně prospěšná společnost, která svou činnost zahájila v roce 2006. Podpora probíhá formou specializovaných tréninků dospělosti, které jsou určené starším dětem a prostřednictvím kterých připravují tyto jedince na reálný vstup do života. Organizace realizuje například trénink dospělosti formou projektu „**Postav se na vlastní nohy**“, do kterého se zapojují DD z celé ČR (Spolu dětem 2006 [online]).

3.2.4 Nadace Terezy Maxové

Nadace byla založena v roce 1997 a od samého začátku se věnuje pomoci konkrétním dětem s cílem umožnit každému dítěti vyrůstat v rodině. Svými projekty se snaží mimo jiné kompenzovat nedostatky ústavní výchovy tak, aby u jedince, který vyrůstá v DD došlo k všestrannému rozvoji, dostalo se mu kvalitního vzdělání a bylo mu poskytnuto rovné příležitosti k zapojení se do samostatného života po opuštění DD (Nadace Terezy Maxové [2009-2021] [online]).

Accenture Academy je projekt, který si klade za cíl zvýšení vzdělanosti mladých lidí vyrůstajících v ústavní výchově, podporuje při hledání zaměstnání, zajišťuje praktické zkušenosti z pracovního prostředí pro mladé lidi z DD. Tento projekt je realizován v 16 DD v České republice. Cílovou skupinou jsou děti ve věku od 15 až 19 let (případně až 26 let), které se chystají na odchod z DD (Tamtéž).

Dalším projektem, který je Nadací Terezy Maxové realizován je „**Podpora vysokoškoláků z DD**“. Cílem je podpořit co možná nejvyšší vzdělání a lepší šance pro mladé lidi z DD (Tamtéž).

Projekt „**Rozjedu to**“, který je realizován ve spolupráci se ŠKODA AUTO, a.s. je určen pro mládež ve věku od 11 až 15 let umístěnou v DD a cílem je motivovat tyto jedince ke vzdělání a rozvoji osobního i profesního růstu. S každým dítětem zařazeným do tohoto projektu se pracuje dle individuálních plánů, pracuje se na jejich motivaci a zlepšení školního prospěchu pomocí pravidelného doučování. Tento projekt byl zahájen na konci roku 2013 (Tamtéž).

Poslední projekt nese název „**To dáš**“ a pomáhá znevýhodněným lidem na startu pracovní kariéry. Nabízí těmto jedincům komplexní přístup při vstupu na trh práce. Nabízí různé pracovní workshopy, ale také profesní diagnostiku, kdy se snaží daným lidem pomoci lépe odhadnout jejich schopnosti a předpoklady pro vybranou pozici. Důležitou součástí je samotné zaměstnávání včetně přípravy na pohovor. Snahou je také posílit jejich pracovní návyky a důvěru v sebe sama (Tamtéž).

3.2.5 Ve spojení

Ve spojení je obecně prospěšná společnost, která mimo jiné podporuje děti z DD. Projekty, které jsou společností realizovány jsou:

1. Do života s jistotou 1. díl

Personální gramotnost pro děti z DD – jak si hledat práci a udržet si ji. Program projektu je svým obsahem a formou zaměřený na získání zkušeností v oblasti hledání práce, bydlení, zvyšování kvalifikace, uzavírání pracovních smluv aj. Účastníci se zdokonalí ve finanční gramotnosti a seznámí se s riziky nezaměstnanosti. Program je situován tak, aby se jedinci zapojili jak individuálně, tak ve skupině. Cílem programu je podpořit sebedůvěru, zdravé sebevědomí dětí a přispět k jejich bezpečnému vstupu do samostatného života (Ve spojení 2010-2013a [online]).

2. Do života s jistotou 2. díl

Finanční gramotnost dětí z DD formou semináře. Program je připraven pro jedince ve věku 15-18 let. Cílem semináře je připravit dospívající mládež na vstup do jejich života z hlediska financí a podpořit je v základní orientaci tvorby rozpočtu, spoření a úvěrů. V rámci semináře si účastníci udělají obrázek o tom, co je to finanční gramotnost a seznámí se s významem

a podstatou domácího rozpočtu, seznámí se se základními pojmy v oblasti financí jako je běžný účet, stavební spoření, hypotéka, aj. (Ve spojení 2010–2013b [online]).

3.2.6 Yourchance

Yourchance je obecně prospěšná společnost, která byla v roce 2010 založená Janou Merunkovou a Ing. Gabrielou Štikovou (Křivánkovou). Tato společnost realizuje celkem 3 projekty na celorepublikové úrovni, ovšem pro naše potřeby bude zmíněn pouze projekt s názvem **Začni správně**, který opět pomáhá mladým lidem, aby se po odchodu postavili na vlastní nohy a byli schopni žít plnohodnotný a samostatný život. Tím se myslí mít práci, vytvořené zázemí aj. (Začni správně [2021] [online]).

VÝZKUMNÁ ČÁST

Nedílnou součástí této práce je výzkumné šetření, které sestává z polostrukturovaného rozhovoru vedeného se čtyřmi bývalými klienty DD a vedením daného DD. Následným zmapováním životních příběhů jedinců je snaha objasnit důvody příchodu do DD, proces přípravy na samostatný život a jejich současnou situaci. Rozhovory probíhaly vzhledem k přání účastníků formou telefonického kontaktu přes mobilní telefon či platformu Skype vzhledem k současné situaci spojené s Covid-19.

Záměrem této práce je přiblížit život dětí, které opustily DD a zjistit jejich názor na proces přípravy odchodu z DD v oblastech jako je hledání bydlení, pracovní příprava, finanční gramotnost, aj. a do jaké míry byli o těchto věcech informováni. Tyto informace mohou napomoci ke zkvalitnění procesu přípravy na odchod z ústavní výchovy. V empirické části se je proto věnováno analýze životní situace po odchodu mladistvých z DD z pohledu bývalých klientů.

Výzkumný projekt probíhal za použití **kvalitativního výzkumu**, který nám umožňuje objasnit podstatu jevů, o kterých toho ještě moc nevíme (Strauss 1999) a vzhledem k povaze práce byl považován za vhodnější než přístup kvantitativní.

Výzkumy prováděné na toto téma byly zrealizovány jak v České republice, kde se jim věnovali např. tito autoři: Hanáková, Kormaňák, 2015; Mgr. Aneta Rudolfová a kol., 2013, tak v zahraničí, kde můžeme uvést např.: Adley, Kina, 2014 (Getting behind the closed door of care leavers: understanding the role of emotional support for young people leaving care).

4 Metodologie, cíle výzkumu a výzkumné otázky

Bylo využito **mnohonásobné případové studie**, která využívá šetření u minimálně dvou účastníků. Výhodou tohoto typu studie je větší věrohodnost a průkaznost (Chrastina a kol. 2015).

Sběr dat probíhal za použití techniky **polostrukturovaného rozhovoru** se čtyřmi mladistvými, kteří DD opustili v rozmezí let 2017 až 2019 a následně s vedením DD, ve kterém byli respondenti umístěni. V průběhu ale nebylo respondentům bráněno vypovídat mimo vymezené schéma tak, aby je případné šablona nelimitovala, museli se ovšem dotknout všech předem stanovených oblastí.

Při výzkumu byly také zpracovány dokumenty poskytnuté DD. Jednalo se především o soudní nařízení o ústavní výchově a individuální plány rozvoje osobnosti dítěte.

Vzhledem k malému počtu účastníků studie je práce zpracována jako pilotní studie, která může sloužit jako podklad pro hlavní výzkum, který může být dále zpracován v diplomové práci.

Cílem výzkumného projektu je zjistit, jak jedinci vyrůstající v DD prožívají přechod do běžného života po ukončení ústavní výchovy, který začíná dosažením zletilosti nebo ukončením studia na budoucí povolání a jak hodnotí proces přípravy. Zda mají ponětí, jak jednat s úřady, na koho se v případě potřeby obrátit, zda umí hospodařit s penězi aj.

Výzkumný cíl je vyjádřen touto hlavní otázkou:

1. Jak probíhá ústavní příprava dětí na odchod z DD?

Dílčí otázky vybrané vzhledem k cíli práce:

1. Jak hodnotí dětství a dospívání v DD?
2. Co pro ně bylo nejtěžší při začleňování do společnosti a z čeho měli největší strach po odchodu z DD?
3. Jak hodnotí proces přípravy v následujících oblastech: vzdělávání, hospodaření s penězi, zapojení do pracovního procesu a přípravu na zaměstnání aj.?
4. Jak prožívali odchod z DD? Cítili se být připraveni vstoupit do samostatného života?
5. Jak si respondenti vedou nyní?

Výzkumný soubor

Výběrový soubor se skládá ze čtyř informantů, kteří většinu svého dětství strávili v DD. Jedná se o tři dívky a jednoho chlapce, kterým je v současné době mezi 20–24 lety a odešli z DD v rozmezí let 2017–2019. Toto časové rozmezí nebylo vybráno úmyslně, ale náhodně a nemá na výzkum žádný vliv. Dvě z informantek jsou maminky na rodičovské dovolené, třetí je v očekávání. Všechny mají pracující partnery. Poslední informant, jako jediný mužského pohlaví, je momentálně nezaměstnaný a žije u svých známých.

S ohledem na ochranu osobních údajů a zachování anonymity jsou následující jména smyšlená. Krycí jména byla jednotlivým respondentům přiřazena společně s jejich souhlasem.

Cílová skupina pro výzkumný projekt

Označení	Jméno	Věk v době výzkumu	Počet let nařízené ústavní výchovy
Respondent č.1	Tereza	24	5
Respondent č.2	Radim	21	11
Respondent č.3	Martina	22	10
Respondent č.4	Daniela	21	6

Tabulka č. 1 – Seznam respondentů

Etické aspekty

Všichni informanti byli seznámeni s účely rozhovorů a s možností neodpovídat na otázky a kdykoli rozhovor ukončit. Participantí souhlasili s tím, že vzhledem k současné situaci spojené s Covid-19 a také k jejich časové vytíženosti spojené s rolí rodičů malých dětí rozhovory proběhnou prostřednictvím telefonického kontaktu zprostředkovaného mobilním telefonem na jejich osobní číslo či pomocí aplikace Skype. Společně bylo také dohodnuto, že po skončení výzkumu budou telefonní čísla smazána. Participantí souhlasili s pořízením zvukového záznamu s tím, že po zpracování rozhovorů budou záznamy odstraněny.

Průběh výzkumného projektu

Respondenti byli vybráni **metodou záměrného výběru**. Hlavním kritériem při výběru účastníků bylo, že museli projít ústavní výchovou a nyní již v DD nepobývají. Se všemi z nich se autorka již setkala v průběhu praxe, kdy byli na návštěvě za svými sourozenci, kteří jsou

stále klienty DD nebo v té době byli ještě sami klienty DD. S vedením DD bylo dohodnuto, že poskytnou potřebnou dokumentaci z archivu a zároveň zodpoví na otázky týkající se přípravy dětí na odchod ze zařízení. V průběhu hledání byli osloveni také bývalí klienti z jiného DD, ti ovšem nebyli ochotni se výzkumu zúčastnit. Celkově se podařilo oslovit 7 jedinců, pouze 4 ale souhlasili s účastí. Kontakt na bývalé klienty DD byl zprostředkován jejich sourozenci nebo zaměstnanci DD.

S jednotlivými respondenty poté proběhl **polostrukturovaný rozhovor**, který byl řízený podle předem stanovených okruhů a otázek, které se týkaly především vzdělávání, přípravy na odchod z pohledu finanční gramotnosti, péče o domácnost, péči o vlastní osobu, pracovních návyků, možností bydlení, aj.

Následovalo zpracování dokumentů, které byly poskytnuty z archivu DD a poté byl zvukový záznam rozhovorů přepsán do aplikace Microsoft Word. Přepsané rozhovory byly doplněny o informace získané z dokumentace a jednotlivé rozhovory byly strukturovány do designu případových studií pomocí **otevřeného kódování**, což je proces rozebírání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů. (Strauss 1999). Následně byly příběhy vytištěny a postupovalo se za použití **metody tužka a papír** pro větší přehlednost.

Získaná data byla vzhledem k cíli práce rozdělena do následujících kategorií:

1. **Kategorie dětství a dospívání v DD** – zahrnuje pojmy jako příchod do DD, vztahy s dětmi a vychovateli v DD, přizpůsobení se pravidlům a vnitřnímu řádu DD, každodenní život, činnosti v DD, zájmy a volný čas, mezilidské vztahy.
2. **Kategorie rodina a rodinné prostředí** – zahrnuje pojmy jako rodiče, sourozenci, rané dětství, rodinné vztahy a poměry
3. **Kategorie vzdělávání** – obsahuje pojmy jako škola, vzdělání, kurzy, finanční gramotnost.
4. **Kategorie přechod do samostatného života**-zahrnuje pojmy jako bydlení, práce profese, finanční situace, rodina, přátelé.
5. **Kategorie současný život** – obsahuje pojmy jako děti, bydlení, partner/ka, vzpomínky, plány do budoucna.

4.1 Případové studie

Pro cíl této bakalářské práce nejsou stěžejní informace ohledně důvodu umístění do DD, v práci je uvedena ale krátká zmínka, aby byl životní příběh ucelený a pro lepší pochopení situace jedince. V příbězích jsou také uvedeny přímé citace z rozhovorů s participanty.

Respondent č. 1

S Terezou byl veden rozhovor přes aplikaci Skype.

Tereza se narodila v roce 1996 do rodiny, ve které od samého počátku nefiguroval její otec. Po jejím příchodu na svět se o ni starala matka spolu s jejím manželem, který ale není Tereziným biologickým otcem. Narodila se jako druhá dcera, celkově ze čtyř sourozenců, vídala se ovšem pouze s dvěma z nich. V domácnosti kromě manžela její matky figuroval také matčin přítel – otec Terezina bratra, ke kterému měla velmi negativní vztah. „...*Nesnášela jsem ho, ... kvůli bráčkovi jsem ho ale do určité míry respektovala*“.

Její matka požívala ve zvýšené míře alkohol a v důsledku toho nebyla schopna setrvat v pracovním poměru. „...*Snad nikdy jsem ji neviděla pracovat, jediné, co jí šlo bylo vaření*“, uvádí Tereza. Nebyla vedena na úřadě práce, neuměla hospodařit s penězi.

Ústavní výchova byla Tereze nařízena soudem na její žádost společně s její mladší sestrou, protože jim situace doma již nevyhovovala. Děti ve škole se jim smály a doma probíhaly neustálé hádky.

Do DD domova se dostala tedy v roce 2010 současně se svou sestrou. Mladší bratr zůstal u rodiny a do DD přišel asi o rok a půl později ze stejných důvodů. Toto Tereza nechápala a doteď nechápe.

Po příchodu do DD odjela Tereza na nějakou dobu k prarodičům, takže po opětovném příchodu bylo pro ni začlenění do chodu skupiny poněkud těžší, nicméně aklimatizovala se rychle a našla si kamarády. Nadále udržovala kontakt se svými prarodiči a také tetou, sestřenicí a bratrancem, za kterými jezdila na víkendy nebo prázdniny. Matka se za celou dobu jejího pobytu v DD objevila pouze jednou, s otcem se viděla několikrát a udržovala s ním telefonický kontakt.

Na otázku, jak hodnotí dospívání v DD, odpověděla takto: „*Bylo to fajn, sice mi někdy vadily ty pravidla, ale co už.*“

Tereza v DD dokončila povinnou školní docházku v běžné třídě a následně pokračovala na střední škole, kde zakončila studium výučním listem v oboru prodavač. Její studijní období tímto neskončilo, pokračovala na střední škole, kde si dodělávala maturitu v oboru podnikání, každopádně školu nedokončila kvůli maturitní zkoušce z anglického jazyka. „*Nedávala jsem to... Radši jsem tam nešla, než abych se ztrapnila.*“

V průběhu pobytu v DD se vzdělávala i formou různých kurzů, které se věnovaly především finanční gramotnosti. Účastnila se také letních a zimních pobytů, které byly rovněž zaměřeny na hledání zaměstnání, na to, jak hospodařit s penězi, jak vyhledat pomoc, na koho se obrátit v případě nouze aj.

Po dosažení 18. roku odešla Tereza do startovacího bytu, který se sice nachází v areálu DD, ale mnohé se pro ni tímto momentem změnilo. Tuto změnu hodnotí takto: *„Hrozně jsem se těšila, protože už mi tam z toho nahoře docela hrabalo, ty služby víte.“*

Odchod z DD nebyl pro Terezu nijak těžký, v tu dobu měla přítele, takže se nastěhovala k němu a jelikož tam před odchodem trávila docela značný čas, rychle si na toto zvykla a nebyla to pro ni novinka. Co se práce týče, vzala nabídku v řeznictví v nedalekém městě, takže po této stránce byla také zabezpečena. Věděla, že neodchází daleko a že se může na vychovatele spolehnout.

Při odchodu obdržela Tereza věcnou pomoc od DD ve výši 20 000 Kč, - a věcnou pomoc od nadace Dejme dětem šanci ve výši 19 631,-.

Tereza s odstupem hodnotí přípravu DD na odchod jako dostačující. *„Tak pan sociální se mě jakože ptal i moji vychovatelé, ale tak já věděla, kam půjdu, takže jsem se o víc nijak nezajímala.“*

Tereza se v průběhu pobytu v DD seznámila s jednou rodinou, která si ji „vybrala“ a ve spolupráci s nadací Dejme dětem šanci ji finančně podporovala. Každý měsíc jí posílali peníze na zřízený účet a při odchodu si za naspořené peníze mohla pořídit nebo zaplatit věci, které potřebovala. Tereza se tyto peníze rozhodla použít na koupi nových oken. S těmito lidmi se setkávala několikrát ročně, kdy si povídali, předávali dárky na narozeniny a Vánoce a je s nimi v kontaktu doposud.

Na otázku ohledně toho, z čeho měla při odchodu z DD nejvíce strach Tereza v rozhovoru uvedla, že asi z peněz. Nebyla si jistá, že jich bude mít dost. Peníze v jejím životě považuje za velmi důležité.

Z pohledu vedení DD je Tereza vnímána jako pracovitá dívka, která od 15 ti let chodila na brigádu, do školy se připravovala většinu času sama, pouze pokud něco nevěděla, požádala o pomoc vychovatele a sama se zajímala o kurzy, které by jí mohly někam posunout.

V současné době žije Tereza s partnerem, se kterým si pořídili dům a čekají spolu první miminko. Je velmi spokojená, s bratrem i sestrou je v pravidelném kontaktu. Přítel má stálou

práci a ona je vzhledem ke svému stavu na nemocenské. Svou současnou situaci hodnotí takto: „*Jsem ráda, že mám takového přítele, umí zarobit peníze hlavně*“. Směje se Tereza.

V současné době udržuje kontakt se svými sourozenci, babičkou, nevlastním otcem, tetou, sestřenicí a bratrancem a také některými vychovateli z DD. S matkou již několik let nekomunikuje.

Respondent č. 2

S Radimem proběhl rozhovor prostřednictvím telefonního kontaktu.

Radim se narodil ze čtvrté gravidity v roce 2000. Kam až jeho paměť sahá, jeho otec se o rodinu nestaral a skoro vůbec si na něj nepamatuje. Radim má celkem osm sourozenců, ovšem v době příchodu do DD jich měl pouze pět. Matka zůstala na děti sama a vzhledem ke zvýšené psychické nevyrovnanosti začala požívat alkohol. Děti byly matce odebrány a přeřazeny z rodiny do DD v roce 2007.

Radim byl velmi talentovaný chlapec. Jeho největším koníčkem byl fotbal, který hrál odmalička. Díky tomu si získal spoustu kamarádů i v DD a rychle si na změnu prostředí i lidí zvykl. Byl v něm natolik dobrý, že přestoupil na sportovní základní školu a většinu času trávil na trénincích. Fotbal mu ale stoupl natolik do hlavy, že zapomínal na školu. V průběhu 8. třídy se jeho chování začalo horšit a s tím i jeho školní prospěch. „...*Však fotbalisti vydělávají šílený peníze, tak proč bych se učil.*“ Díky jeho talentu měl spoustu sponzorů, kteří ho různě podporovali a Radim si na toto velmi rychle zvykl.

ZŠ nakonec ukončil a nastoupil na učiliště, kde byl přijat na obor obráběč kovů. Nástupem na učiliště ale jeho zájem o školu klesl na bod mrazu. Nerozuměl dané látce a školní docházka mu přišla zbytečná. V jeho chování ať už ve škole nebo na DD se začaly projevovat prvky nadřazenosti a arogance. Těmito postoji si vysloužil kritiku ze strany vychovatelů, ale nic si z toho nedělal. Kvůli velmi špatnému chování byl poslán na psychologické a psychiatrické vyšetření, psychiatr však neshledal v jeho chování patologii. Radim si byl tedy dobře vědom toho, co činí a činil tak s jasným úmyslem.

Při rozhovoru odpovídal na otázky stručně, nechtěl je rozebírat do hloubky. Jeho vzpomínky na dětství v DD a pocity s nimi související jsou smíšené. Na otázku odpověděl takto: „...*Na konci to bylo šílený, hrozná nuda, nic se nedělo. Nebylo tam ani s kým se bavit, bo ty děcka, co přicházely byly úplně diliny.*“

Radim byl pevně rozhodnut, že v 18 ti letech DD opustí. Jeho názor na proces přípravy je, že ho to nebavilo. Jedním z důvodů odchodu bylo, že nebyl volný startovací byt. „*Startovací byt byl plný, takže bych musel zůstat s děčkama nahoře a to vůbec.*“

V průběhu pobytu v DD byl seznámen s různými projekty v rámci zdokonalování finanční gramotnosti, většinou je ale nebral vážně a vnímal je jako čas, který nemusí strávit ve škole.

Co se zapojování do chodu skupiny týče, ve svých osobních věcech si udržoval pořádek, ale jinak ho práce jako vaření a uklízení nebavilo. Rozpis služeb hodnotí jako práci pro ženy, ne pro muže.

Radim i přes negativní vztah ke škole dokončil učiliště a v 18 ti letech odešel z DD ke své straší sestře. Při odchodu mu byla poskytnuta věcná pomoc ve výši 25 000 Kč, z čehož 5000 připadlo na nákup postele a lůžkovin, 15 000 připadlo jeho sestře jako nájemné na 3 měsíce dopředu a 5000 mu bylo vyplaceno v hotovosti.

Vedení DD popisuje spolupráci s Radimem při přípravě na odchod z DD jako velmi náročnou, protože o nic nejevil zájem.

Na otázku, z čeho měl největší strach při odchodu z DD uvedl, že najít si práci, protože ho to nebaví. Radim bydlel u sestry pár měsíců, ale jelikož nepracoval, dostal ultimátum, že buďto bude finančně pomáhat nebo musí odejít. Našel si tedy práci u pásu ve firmě, ale vydržel tam pouze krátkou chvíli, protože se mu nelíbily platové podmínky a taky časné vstávání. Sestra ho tedy vyhodila a on se od té doby zdržuje přechodně u svých známých a rodinných příslušníků. Trvalou práci v současné době nemá, přivydělává si pouze občasnými brigádami. Je otcem jednoho dítěte, která má se svou sestřenicí. V kontaktu je pouze se svými sourozenci, o matku ani otce nejeví zájem.

Respondent č. 3

S Martinou proběhl rozhovor prostřednictvím telefonního kontaktu.

Martina je jedním z šesti dětí, které měla její matka se svým přítelem, pochází tedy z početné rodiny. Matka s dětmi neustále měnila bydliště, potulovala se a nežila řádným životem. Otec dětí bydlel na ubytovně a o děti nejevil zájem. Přechodně bydleli u matčina bratra, matčiných známých či hotelovém domě. Matka situaci nezvládala, a proto umístila své dvě nejmladší děti do kojeneckého ústavu a nejstarší dceru dala ke své matce. S ostatními třemi dětmi se nastěhovala do Domu sociálních služeb. O několik měsíců později bylo vyhověno žádosti matky a se všemi dětmi byla ubytována v Domě na půl cesty, proto požádala o propuštění

nejmladších dětí z Kojeneckého ústavu. V tomto Domě ovšem vydrželi pouze několik měsíců, protože nedodržela domovní řád tím, že včas nenahlásila, že se děti léčíly v nemocnici se svrabem a ohrozila tak další obyvatele domu. S tímto se obrátila na OSPOD a následně jí bylo odebráno pět dětí, kromě nejstarší dcery, o kterou se byla schopna postarat.

Martina popisuje situaci takto: „...*Tata na nás kašlal, vůbec o nás nejevil zájem, a tak je jasné, že to mama všechno sama nedá.*“

Martina přišla do DD ve svých osmi letech a byla přiřazena na skupinu společně se svými sourozenci. Adaptace na prostředí domova byla poměrně rychlá. Na začátku byla plačtivá, ale jinak se projevovala velmi energicky a živě. Martina patřila k velmi talentovaným dětem, ovšem byla také temperamentní a mnohdy si nenechala věci vysvětlit. Co se každodenních činností týče, neměla Martina problém se zapojit. Uměla se starat o své osobní prádlo, zapojovala se do vaření a úklidu.

Poměrně brzy začala kouřit, a to se stalo zdrojem konfliktů mezi ní a vychovateli. V období puberty vyžadovala volnost a nejvíce času trávila se svými přáteli mimo DD. Se svými sourozenci vycházela dobře, občas se objevily sourozenecké rozepře především mezi ní a starší sestrou.

S matkou ani otcem se nestýkala a doteď nestýká. „...*Tata mě nezajímá, když on o mě nejevil zájem, proč bych se teď měla zajímat já.*“

Jak již bylo zmíněno, Martina byla velmi talentovaná, především pohybově nadaná. Navštěvovala baletní kroužek na ZUŠ a velmi ji bavil sport. Ráda si kopala s kluky na hřišti nebo hrála volejbal. Několikrát reprezentovala školu v atletických soutěžích či DD v talentových soutěžích.

Povinnou školní docházku ukončila Martina bez výrazných studijních problémů, ovšem vyskytly se problémy výchovné, kdy byla trestána za šikanu spolužačky a v důsledku toho jí byl snížen stupeň z chování. Poté pokračovala oborem kadeřnice na SŠ. Ze začátku ji studium bavilo, ovšem s přicházející pubertou se její priority změnila a její výsledky začaly být podprůměrné. Studium nakonec nedokončila.

Do vzdělávání můžeme zařadit také finanční gramotnost, se kterou se měla Martina možnost seznámit prostřednictvím kurzů a pobytů, které byly pořádány buďto přímo DD nebo nadacemi či spolky, se kterými DD spolupracuje. V rámci DD se tato problematika řešila ale zcela běžně v rámci víkendových nákupů potravin. Každý víkend si totiž děti spolu s vychovateli

připravovali jídlo sami a také si sami nakupovali potraviny. Martina vždy dostala určitý obnos peněz a nákupní seznam a z obchodu musela přinést zpátky správný obnos peněz a účtenku. „...*To si člověk dával dobrýho majzla, aby přinesl zpátky správně, protože jinak mu to strhli z kapesného.*“ Uvádí Martina.

Martina opustila DD ve svých 18 ti letech, aniž by dokončila školu. Zůstala sice v DD na dohodu, ale poté zjistila, že je těhotná a chtěla odejít ke svému příteli.

Na otázku, jak by celkově zhodnotila přípravu DD na odchod odpověděla, že jí byly tety a strejdové vždy oporou a že jí při odchodu dost pomohli. Uvádí také že jí kurzy spojené s finanční gramotností bavily, i když tomu někdy moc nerozuměla.

Martina při odchodu dostala věcnou pomoc od DD ve výši 15 000 Kč, - a finanční hotovost ve výši 5000 Kč, - a věcnou pomoc od nadace Dejme dětem šanci ve výši 19631 Kč, -.

V současnosti bydlí Martina stále se stejným přítelem a je na mateřské dovolené se svou první dcerou. Martina udržuje kontakt se svými sourozenci, s rodiči není v kontaktu vůbec. Martina si příležitostně přivydělává v obchodě s potravinami, kde doplňuje zboží do regálů.

Respondent č. 4

S Danielou proběhl rozhovor prostřednictvím telefonního kontaktu.

Daniela se narodila v roce 1999 jako první z dětí z manželského soužití její matky a otce. V současné době má sedm sourozenců, ale v roce 2011 byla spolu se třemi sourozenci odebrána z rodiny a byla jí nařízena ústavní výchova. V té době se o děti starala pouze matka, protože otec v roce 2009 zemřel na selhání orgánů v důsledku nadměrné konzumace alkoholu.

Matka nebyla schopna dodržet podmínky neziskových organizací ani OSPODU, nedodržovala sjednané termíny, nekomunikovala. Neuměla hospodařit s penězi a často upadala do dluhů, které následně neuměla splácet. V důsledku toho jí byla z bytu odpojena elektřina, plyn i teplá voda.

Daniela v rodině zastávala pozici druhého rodiče, kdy matce pomáhala s výchovou mladších sourozenců a v nepřítomnosti matky obstarávala veškerou péči směrem k dětem. S touto rolí se ztotožňovala i v DD a pro vychovatele bylo poněkud obtížné ji přesvědčit, že o sourozence je postaráno a může si užít zbytek dětství.

Daniela společně se svými sourozenci byla na matku silně fixovaná, a proto byl jejich příchod do DD doprovázen velmi silným steskem, který se projevoval plačtivostí převážně ve večerních

hodinách. „...*Klidně bych jedla suché těstoviny, jen abych byla doma*“ vypovídá Daniela. Po nějaké době si ale zvykla a našla si kamarády. Na otázky týkající se přípravy na samostatný život odpovídala Daniela velmi kladně. Její slova korespondují s výpovědí vedení DD. Uměla velmi dobře hospodařit s kapesným a rozdělit peníze tak, aby jí něco zbylo do příštího měsíce.

Velmi ráda chatovala se svými přáteli na messengeru, jinak neměla vyhraněnou oblast zájmů. Ve svých věcech si udržovala pořádek a bez problému se zapojovala do domácích prací na skupině. Poměrně často jezdila se svými sourozenci domů na dovolenky. To jim bylo umožněno z důvodu zlepšení situace její matky, která si našla nového přítele.

S přibývajícím věkem ale klesl Danielin zájem o matku, a dokonce se mezi nimi vytvořilo napětí, protože Daniela neuměla pochopit, proč její matka čeká další dítě, když se neuměla postarat o zbylé sourozence.

Ke vzdělávání měla Daniela vždy kladný přístup, své úkoly si plnila svědomitě, byl ale potřeba dohled vychovatele, případné vysvětlení. Po ZŠ odešla studovat obor prodavačské práce v nedalekém městě. Daniela byla rozhodnuta studium ukončit a po 18. roce zůstala v DD, aby studium dokončila. Přesunula se z rodinné skupiny do startovacího bytu, kde probíhala intenzivnější příprava na budoucí samostatný život.

Daniela patří k dívkám, které pečují o svůj zevnějšek, nekouří, je abstinent, neužívá návykové látky.

Před odchodem z DD se sama zajímala o bydlení a práci a ve spolupráci s kurátorem pro mládež a sociálním pracovníkem sehnala obojí, takže po těchto stránkách byla zajištěna. Od nadace Dejme dětem šanci dostala startovací balíček, který obsahoval základní vybavení do bytu v hodnotě 20 000 Kč, - a DD jí bylo připsáno na účet 20 000 Kč, -. Dostala také věcnou pomoc v hodnotě 5000 Kč, -, která zahrnovala lůžkoviny a postel.

V současné době je maminkou na mateřské dovolené, bydlí s partnerem a je spokojená, což dokazují její slova: „...*Jo, jo, jen ty peníze někdy no.*“. Nyní je v pravidelném kontaktu se svými sourozenci a v občasném kontaktu se svou matkou.

Rozhovor s vedením DD

Setkání s vedením DD proběhlo osobně. Současná paní zástupkyně velmi vstřícně odpověděla na stanovené otázky, vysvětlila proces přípravy dětí na odchod a uvedla také, se kterými společnostmi spolupracují a jaké projekty využívají.

Tento rozhovor byl důležitý z důvodu pochopení procesu přípravy na odchod dětí v tomto konkrétním domově a také pro doplnění informací o jednotlivých informantech.

Při přípravě dětí na odchod dbají na individualitu každého jedince a přípravu na odchod přizpůsobují jejich osobnostní charakteristice, mentálním schopnostem a aktivity stanovují tak, aby nebylo dítě přehlceno. Intenzivnější příprava probíhá cca od 15,16 let, nejčastěji tedy od vstupu na střední školu. Nejvíce to ovšem klienti pociťují zhruba rok před odchodem. V první řadě se u dětí snaží o dosažení nejvyššího vzdělání, aby byli schopni konkurovat na trhu práce, celkově však alespoň o nějaké ukončené vzdělání. Dále se snaží o to, aby zvládali vedení a chod domácnosti (úklid, obsluha pračky, nakupování, vaření, péče o ošacení...) Učí je samostatnosti tzn. vedou klienta k tomu, aby si své záležitosti vyřizoval sám a nespoléhal na vychovatele, např. vyřízení Odis karty, drobné nákupy se svěřenou finanční hotovostí, komunikace s učiteli, komunikace s vedením DD aj. V neposlední řadě jde o nácvik samostatného bydlení ve startovacím bytě. DD hojně spolupracuje s nadacemi, kterými jsou především: Dejme dětem šanci a jejich projekt „pomoz mi do života“, dále Nadační fond Terezy Maxové dětem, Nadační fond Albert, v nedávné době také navázali spolupráci se společností Yourchance a zapojili se do jejich projektu Začni správně a v neposlední řadě spolupracují se společnostmi Ve spojení a Spolu dětem. DD má k dispozici pouze 1 startovací byt, a to v areálu DD, ale snaží se ve spolupráci s městem a krajem dohodnout další byt pro své klienty. V procesu přípravy figurují, jak samotní „kmenoví“ vychovatelé daného klienta, tak velkou roli v tomto procesu sehrává sociální pracovník spolu s kurátorem OSPODU.

4.2 Interpretace získaných dat

Rozhovory umožnily nahlédnout do života čtyř dospělých lidí, kteří poměrnou část svého dětství a dospívání strávili v DD. Níže budou zhodnoceny jednotlivé kategorie.

1. Kategorie dětství a dospívání v DD

Nehledě na to, jaké byly příčiny příchodu do DD, adaptace na nové prostředí, nové lidi a na řád, který je v DD pevně nastaven proběhla ve třech ze čtyř případů poměrně bez problémů. V úplných začátcích se sice projevovaly pocity stesku, ale vzhledem k věku, ve kterém byli

z rodin odebrání je toto naprosto běžné. Společné znaky můžeme nalézt také v hodnocení pobytu v DD, kdy všichni respondenti odpovídali kladně, byť se u některých výpovědí objevily poznámky k pravidlům, která je do určité míry omezovala, a to jim bylo jakožto dospívajícím mladým lidem nepříjemné a někdy měli problém se s těmito pravidly ztotožnit natolik, aby z jejich chování nemusely být vedením či vychovateli vyvozovány následky. Všichni z respondentů měli v DD zároveň své sourozence, takže se necítili tak „sami“. Všichni z nich si také našli kamarády a byli oblíbenými jedinci, byť byl každý z nich populární něčím jiným. Někteří si přízeň svých vrstevníků získali svým příjemným vystupováním, férovým jednáním a milým přístupem, jiní se díky svému talentu stali vzorem pro ostatní nebo se svou přátelskou povahou a pocitem neustále někoho opečovávat ocitli v žádané roli pečovatelky. Tři ze čtyř dotazovaných neměli s vykonáváním povinností v rámci chodu skupiny problém. Rádi se zapojovali do úklidu, společného vaření, praní, nakupování a brali to jako přípravu na odchod z DD. Radim se s touto rolí „uklížeče“ neztotožnil a docházelo tedy ke konfliktům mezi ním a vychovateli. Jeho postoj k těmto povinnostem byl laxní a z jeho pohledu nepochopitelný. Volný čas trávili svými koníčky, ať už byla jejich záliba chatování s přáteli, pobyt u svého přítele/přítelkyně nebo sport a tanec. Celkově můžeme shrnout dětství a dospívání v DD z pohledu těchto čtyř mladých lidí jako pěkné a v určitém smyslu odpovídající životu v normální rodině, byť je toto řečeno s nadsázkou.

2. Kategorie rodina a rodinné prostředí

V této kategorii můžeme nalézt hlavní společný znak a sice nefunkční rodinu, a to především tu užší. Ve třech ze čtyř případů se jednalo pouze o partnerské soužití, nikoliv o manželství, ze kterého děti vzešly. Je zajímavé, že ve třech případech ze čtyř otec po odchodu z rodiny o děti nejevnil zájem, u Daniely otec o rodinu jevil zájem do doby, než zemřel, je tedy těžké posoudit, zda by byla situace stejná i nadále. U dvou ze čtyř případů fungovaly víkendové či delší pobyty u prarodičů, kteří o děti jevili zájem. Dalším společným atributem, nyní potvrzeným ve všech případech, je kladný vztah se sourozenci. Velmi silné a pěkné citové pouto vzniklo u Daniely se svými mladšími sourozenci, o které měla tendenci se starat jako o vlastní děti. Směrem k otci se jedná o apatii, kterou se mu snaží oplatit jeho nezájem. Ve vztahu k matce se vyjádřily pouze dívky. Martina se s matkou od doby co přišla do DD neviděla, zbylé dvě dívky se s matkami sice setkaly, ale nestojí o kontakt s nimi a v současné době, kdy mají svoji vlastní rodinu o jejich zájem ani nestojí. Tři ze čtyř informantů jsou se svými současnými poměry spokojeni, mají fungující rodiny, milující partnery a jsou materiálně zabezpečeni, pouze jeden z nich nemá vytvořené zázemí a je bez práce.

3. Kategorie vzdělávání

Tato kategorie byla zaměřena především na studium, jeho zakončení a také na přípravu na odchod. I v těchto oblastech můžeme najít určité spojení mezi jednotlivými příběhy, a to především to, že ve všech případech došlo ze strany DD a spolupracujících organizací k vytvoření podmínek pro kvalitní vzdělávání a rozvíjení v podobě kurzů, pobytů a workshopů, nejčastěji zaměřených na téma finanční gramotnosti. Aktivitu směřující k přípravě na odchod byly do této kategorie zařazeny záměrně, neboť i činnostem jako je hospodaření s penězi, chod domácnosti, vaření, schopnost se o sebe postarat aj. se člověk učí, byť se nejedná o stejné učení jako ve škole. Byť se tyto činnosti pro nás mohou zdát jako banální záležitosti, musíme si uvědomit, že děti před příchodem do DD k těmto věcem nebyly vedeny a nemusely se s těmito věcmi, které my považujeme za normální, setkat. Tři ze čtyř jedinců dokončili střední vzdělávání a ze školy odešli s výučním listem. Ve studiu poté pokračovala pouze jedna z respondentek, studium však nedokončila. Pouze u jedné z respondentek se stalo, že dobrovolně opustila DD bez ukončeného středního vzdělání a ani v současné době jej nemá dokončeno. Všichni z dotazovaných prošli ústavní přípravou na odchod z DD, která probíhala jak v rámci samotného DD, tak za pomoci jiných organizací a projektů. Dva ze čtyř jedinců si před odchodem z DD vyzkoušeli pobyt ve startovacím bytě, ve kterém se učili všestranné samostatnosti a tuto zkušenost hodnotí kladně.

4. Kategorie přechod do samostatného života

Zde byla zkoumána oblast bydlení, práce a samotných pocitů z odchodu. U každého jedince probíhal odchod trochu jinak a u každého z nich probíhaly odlišné reakce. Někteří se těšili na to, až si založí rodinu a budou svými pány, jiní měli obavy, jak to všechno zvládnou a zda se nebudou cítit sami. U Terezy byla situace s bydlením ulehčena v tom smyslu, že měla přítele a nastěhovala se k němu. Práci měla zajištěnou a také do ní po odchodu z DD nastoupila. Martina odešla ke svému příteli na ubytovnu, ale vzhledem k těhotenství do práce nenastoupila. Daniela si řádně dokončila studium a teprve poté, co měla zajištěn byt a práci, odešla z DD. Do práce nastoupila a vydržela v ní do svého těhotenství. Radim odešel bydlet ke své starší sestře, ale práci zajištěnou neměl.

5. Kategorie současný život

Na začátku této kategorie lze konstatovat milé zjištění a sice, že všichni jedinci, kteří se zúčastnili tohoto výzkumu žijí spořádaný život v tom smyslu, že nikdo z nich se nedostal do křížku se zákonem. Nikdo z nich zatím nevstoupil do manželství, ale tři ze čtyř z nich mají

dlouhodobý vztah a všichni jsou nebo v blízké době budou rodiči. To, zda žijí život takový, jak si ho představovali je otázkou, ovšem z daných výpovědí je zřejmé, že jsou se svou současnou situací spokojeni.

4.3 Závěr výzkumného šetření

Vzhledem k tomu, že výzkumný soubor je malý, nelze jeho výsledky vztahovat na všechny mladé lidi opouštějící DD. Výzkumné šetření bylo zaměřeno na proces přípravy odchodu z DD a na realitu, která po odchodu ze zařízení nastala. Pro lepší pochopení bylo dobré zaměřit se i na otázky příchodu jedinců do DD, protože události, které se v jejich rodinách odehrávaly před příchodem do DD mají značný vliv na jejich současný život. Shrneme-li poznatky, které přibližují proces přípravy na odchod z ústavní výchovy z pohledu mladých dospělých, je zřejmé, že se DD snaží dětem předat informace a zkušenosti v dostačující míře ať už činnostmi vykonávanými v rámci běžných denních aktivit či za pomoci projektů ve spolupráci s různými společnostmi.

Níže je uveden metodický pokyn, který zprostředkovává náhled na možný postup a metody při přípravě na odchod dětí z DD.

METODICKÝ POKYN

PŘÍPRAVA DÍTĚTE NA ODCHOD ZE ZAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

„užitečné informace“

Čl. 1

Předmět úpravy

Metodický pokyn upřesňuje základní podrobnosti týkající se obsahu výchovně vzdělávací péče o klienty ústavní výchovy při jejich přípravě na budoucí samostatný život. V rámci jednotlivých oblastí uvádí příklady možných cílů, plánů a postupů při realizaci činností spojených s přípravou na odchod.

Pro stanovení postupu přípravy na odchod ze zařízení ústavní výchovy je nutné vycházet z osobnostní charakteristiky každého jednotlivce a je důležité, aby mu byly aktivity a jejich četnost „šité na míru“ tak, aby nedošlo k přehlcení jedince informacemi a následné ztrátě zájmu. Nároky na jedince by tedy měly odpovídat standardům pro jednotlivá vývojová období a mentálním schopnostem jedince. Důležitým aspektem je také vztah mezi vychovatelem a dítětem.

V rámci jednotlivých kategorií by se měly stanovit dílčí cíle, jejichž splnění bude vést k hlavnímu cíli. Je důležité postupovat po malých krocích tak, aby bylo dítě motivované a neztrácelo sebevědomí a zároveň by mělo být využito silných stránek dítěte, nikoli ještě více poukazovat na ty slabé. Tzn. podporovat dítě v tom, co mu jde a motivovat jej k lepším výkonům a nemít příliš vysoké nároky v oblastech, které jsou pro něj složité.

Čl. 2

Hlavní zásady

Hlavními zásadami, které se promítají do činností vedoucích k plnohodnotné přípravě klienta na odchod ze zařízení ústavní výchovy jsou především:

- Spolupráce mezi výchovným pracovníkem a klientem a jejich aktivní přístup,
- profesionalita a znalost výchovných pracovníků,
- zásada individuálního přístupu ke klientovi ze strany výchovného pracovníka,
- vědomí vlastní spoluzodpovědnosti za očekávané výsledky ze strany klienta.

Čl. 3

Jednotlivé body přípravy, cíle, plány a postupy

Jednotlivé body

- Cíle, plány a postupy si každý výchovný pracovník může upravit dle sebe v návaznosti na sledovanou oblast, níže vytyčím některé příklady.
- V souladu se zákonem č. 109/2002 Sb. se první oblastí zájmu při přípravě na odchod z ústavní výchovy stává vzdělávání, na něž má klient právo a toto je v zájmu daného zařízení.

1. Vzdělávání (ve smyslu školní přípravy)

Možné cíle:

- Vštípit důležitost vzdělání pro budoucí samostatný život.
- Dosáhnout maximální přiměřené samostatnosti při přípravě do školy.
- Aktivní příprava na budoucí povolání.
- Spojit školní přípravu s pozitivními emocemi pomocí vhodných motivačních prostředků.

Možné plány a postupy:

- Pravidelná komunikace se školou – rozumí se pravidelný písemný či osobní kontakt především s třídním učitelem, pokud ve škole působí školní psycholog či školní speciální pedagog, tak také s nimi, za účelem zjišťování současné úrovně žáka.
- Jsou-li u klienta zjištěny speciální vzdělávací potřeby, spolupráce se školskými poradenskými zařízeními, kterými jsou pedagogicko-psychologická poradna a speciálně pedagogické centrum.
- Aktivní formou podporovat kladný vztah ke škole a školní přípravě (záleží na aktuálním věku a možnostem klienta. Vhodné aktivity si výchovný pracovník může zvolit dle svých preferencí) aj.

- Zábavnou formou vysvětlovat podstatné informace – Nezahlcovat dítě odbornými pojmy, kterým nerozumí, ale snažit se jim danou látku vysvětlit jiným, pro ně zajímavějším způsobem.
- Využívat zásadu opakování – pravidelným opakováním činností upevňovat a rozvíjet dovednosti – vést dítě k samostatnosti, ke schopnosti určit co je v danou chvíli důležitější a k čemu se může vrátit později, k dělbě práce, aj.
- Nároky na dítě zvyšovat postupně, chválit, odměňovat, pozitivně motivovat
- Učit jej spoléhat samo na sebe, vést jej k samostatnému vyřizování svých záležitostí (v rámci jeho schopností a rozumových dovedností)
- Vytvářet podmínky pro dosažení nejvyššího možného stupně vzdělání
- Vytvořit v rámci prostorových možností podmínky pro individuální zázemí jedince (samostatný psací stůl, místo určené pouze pro něj, aj.)

2. Vztah k lidem/budování společenského chování

Možné cíle:

- Umět vhodně komunikovat s dospělými osobami.
- Umět vhodným způsobem prosazovat své zájmy a potřeby.
- Budovat a prohlubovat dobré mezilidské vztahy založené na ohleduplnosti a úcty.
- Umět s lidmi jednat s respektem a být tolerantní vůči ostatním lidem.
- Zvládat adekvátně reagovat v konfliktních situacích (předcházení verbálním a fyzickým útokům na druhé osoby).
- Jednat s druhými lidmi v případě problému „face-to-face“ a bez pomluv.
- Umět si své záležitosti vyřizovat sám, bez podpory vychovatele.
- Spoléhat sám na sebe.

Možné plány a postupy:

- Nastavit základní společenské normy a pravidla a dbát na jejich dodržování.

- Prostřednictvím modelových situací seznamovat děti s možnými způsoby chování a jednání.
- Herní činnosti svým obsahem zaměřit na morální principy.
- Vytvářet přátelskou atmosféru, brát v potaz přání a zájmy dětí.
- Učit děti respektu k sobě i druhým.
- Na příkladech ze života vysvětlovat, jak vypadá správná komunikace jak směrem k dospělým osobám, tak k vrstevníkům.
- Kladně hodnotit pozitivní projevy chování.
- Podporovat zdravé a rovnocenné vztahy s vrstevníky.
- Podporovat dítě v samostatnosti při vyřizování osobních záležitostí, poskytnou jim prostor spoléhat se sama na sebe.
- Rozvíjet u dítěte empatii aj.

3. Plnění povinností, vztah k práci a pravidlům

Možné cíle:

- Vážít si svých i zapůjčených věcí.
- Plnění povinností včas a v dostatečné kvalitě.
- Zautomatizování prací v rámci svých povinností.
- Přijmutí a dodržování pravidel rodinné skupiny a dětského domova.
- Vštípení správného hodnotového a morálního systému.
- Plnění svých povinností sám, bez upozornění vychovatele.
- Podpora zájmu o studovaný obor.

Možné plány a postupy:

- Učit se rozvrhnout si práci.
- Nepřehazovat povinnosti na ostatní pod výhrůzkami či podplácením.
- Udržovat pořádek ve svých osobních věcech.

- Realizovat práce v domácnosti úměrné věku a schopnostem dítěte včetně spolupráce při přípravě stravy v rámci pracovní výchovy. (za dozoru vychovatele) / § 886 NOZ
- Pravidelně v rámci skupiny konzultovat dodržování pravidel.
- Pravidelně hodnotit vykonanou práci (kladně i záporně) a v případě nedostatků tyto nedostatky odstranit.
- Jít dětem vlastním příkladem a nevyžadovat po nich něco, co sami nedodržujeme.
- Seznámit děti s právem volby, ale také s přijetím následků za své jednání.
- Prohlubovat pracovní návyky – venkovní práce, péče o květiny aj.

4. Sebeobslužné dovednosti/péče o vlastní osobu/trénink dovedností pro život

Možné cíle:

- Osvojení, zautomatizování a upevnění základních hygienických návyků.
- Udržovat pořádek ve svých věcech, dbát na čisté ošacení.
- Učit a prohlubovat dovednosti a znalosti v oblasti vaření.
- Prohlubování znalostí v oblasti finanční gramotnosti – hospodaření s penězi, nákup surovin na vaření aj.
- Orientace při jednání s úřady a doktory.

Možné plány a postupy:

- Kontrolovat pořádek ve věcech, pozitivně hodnotit správně odvedenou práci.
- Spoluúčast dítěte při péči o vlastní ošacení – praní, věšení, skládání. Orientace v pracích prostředcích, dávkování, třídění dle barev aj.
- Aktivně zapojovat do přípravy stravy – učit názvům a využití jednotlivých surovin, učit pracovním postupům při přípravě pokrmů. V případě nezdaru neodradit dítě negativním hodnocením, ale podporovat v opětovném zkoušení.
- Učit hospodařit s penězi a nakupovat suroviny v poměru cena/kvalita.
- Učit dítě odkládat si peníze z kapesného v rámci spoření, vštěpovat důležitost záložních zdrojů.

- Posilovat sebedůvěru dítěte, aby se nebálo neznámých věcí.
- Stálým opakováním činností upevňovat a prohlubovat činnosti již naučené aj.
- Vedení k samostatnosti při komunikaci s lékaři – objednání termínu kontroly, základní orientace v lékařských pojmech.
- Základní orientace při poskytování první pomoci – modelové situace.

5. Rozvíjení zájmů

Možné cíle:

- Podpora dítěte při tvorbě něčeho nového, poskytnutí prostoru pro kreativitu.
- Smysluplné trávení volného času (prevence nežádoucího chování jedince).
- Rozvíjení kreativity, podpora fantazie, zapojení všech smyslů.
- Rozvíjení pozitivních emocí v souvislosti s pohybovými aktivitami.
- Podpora zdravého životního stylu.
- Dlouhodobé udržení činnosti, rozvíjení v dané oblasti.

Možné plány a postupy:

- Rozvíjení kreativity a fantazie.
- Pravidelně seznamovat děti s nabídkou zájmových činností v různých institucích (škola, ZUŠ, Sportovní kluby aj.).
- Poskytovat příležitosti k poznávání nových sportů.
- Udržovat kontakt s přírodou, učit je novým poznatkům o přírodě a dbát na její ochranu
- Pozitivně hodnotit kreativní činnost.
- Podporovat dítě v činnosti, kterou si zvolí, byť nespadá do naší oblasti zájmu.

6. Bydlení

Možné cíle:

- Orientovat se v základních pojmech spojených s pronájmem bytu, domu.

- Orientovat se v náležitostech nájemní smlouvy.
- Vyvarovat se platební neschopnosti při pronájmu.
- Seznamovat s povinnostmi vzájemnými se k pobytu v bytovém domě (př. úklid společných prostor).

Možné plány a postupy:

- Prohlubovat znalosti v oblasti bydlení.
- Zprostředkovávat informace skrze projekty, které poskytují různé spolupracující instituce.
- Vštěpovat důležitost střechy nad hlavou.
- Seznamovat s povinnostmi v rámci pronájmu bytu (úklid schodiště, dodržování nočního klidu aj.).
- Seznámit s pojmy jako je odpočet vody, inkaso, Sipo.
- Rozebírat nájemní smlouvu, dbát na řádné přečtení před podpisem.
- Návik vyplňování poštovních poukázek aj.

7. Zaměstnání, profese

Možné cíle:

- Podpora zájmu o studovaný obor.
- Kvalitní pracovní uplatnění.
- Bezproblémové zařazení do pracovního procesu.
- Zaměstnání jako kladný způsob získání finančních prostředků pro obživu.

Možné plány a postupy:

- Zprostředkování náhledu na různé pracovní profese.
- Vytyčit klady a zápory daných profesí.
- Otevřeně hovořit na téma budoucího povolání.
- Vštěpovat důležitost zaměstnání jakožto kladný zdroj obživy.

- Podporovat pracovní příležitosti: brigády, praxe, aj.
- Zprostředkování informací vedoucích k orientaci na trhu práce.
- Informovat o možnosti rekvalifikačních kurzů.
- Seznámit s podmínkami nezaměstnanosti a vedení na Úřadu práce.
- Seznámit s poskytováním a vyřizováním dostupných dávek.
- Návěst pracovního pohovoru – výběr vhodného oblečení, pokládání otázek, čemu se vyvarovat aj.

8. Další oblasti

- Pravidelně vést komunitní kruhy v rámci rodinných skupin jako druh práce se skupinovou dynamikou.
- Stanovení jednotných pravidel při ukládání kárných opatření.
- Spolupráce s orgánem sociálně právní ochrany dětí.
- Spolupráce se zdravotnickými a školskými zařízeními aj.

5 Diskuse

Cílem výzkumu bylo zjistit, do jaké míry a v jakých oblastech byli informanti připraveni na odchod z DD. V kapitole 4.2. jsou shrnuty poznatky do jednotlivých kategorií a v této kapitole bude odpovězeno na hlavní a dílčí otázky výzkumu s ohledem na získané informace.

Bylo zjištěno, jakých oblastí se příprava na odchod z DD týká, od kolika let probíhá, kdo stojí v čele tohoto procesu a co je zapotřebí, aby byl tento proces přípravy úspěšný. Jedná se o dlouhodobou, intenzivní a komplexní přípravu, která se dotýká především oblastí vzdělávání, hospodaření s penězi, zvládnání každodenních činností spojených s chodem domácnosti, samostatného vyřizování osobních záležitostí, a spoustu dalších činností, ovšem na tyto je kladen největší důraz. Vzhledem k tomu, že nemáme informace z jiných DD, nemůžeme s jistotou říct, že je toto prioritou i jinde, můžeme se ale domnívat, že lze u všech DD nalézt společné kroky v tomto procesu. Z pohledu dotazovaných vyplynulo, že někteří považují činnosti, které se k tomu vážou jako zbytečné, anebo v nich nevidí účel.

Hlavní výzkumná otázka: Jak probíhá ústavní příprava dětí na odchod z DD?

Nevíme, jak je tomu v jiných zařízeních, ale můžeme posoudit na základě dostupných informací přípravu DD, v němž byl výzkum prováděn. Na začátek je možné uvést, že se autorka se všemi pracovníky DD setkala již v průběhu praxe a měla možnost vidět jejich přístup k práci. Souhrnně lze říct, že se snaží, aby byla příprava jednak dlouhodobá, tak intenzivní a komplexní. Snaží se koncipovat aktivity tak, aby byla propojena teorie s praxí, a to jak za pomoci různých modelových situací, tak her a dalších aktivit, které bývají součástí letních pobytů, které DD pořádají či komunitních kruhů, které probíhají v rámci každé jednotlivé rodinné skupiny. Velmi dobře funguje také zavedená spoluspráva, kdy se každý měsíc setkávají zástupci rodinných skupin a zástupce ředitele, kde mají tito jedinci možnost promluvit jménem celé skupiny o problémech, přáních, pochvalách, činnostech, které se udály nebo nápadech, které mají a také převzít a následně předložit své skupině požadavky, vzkazy aj. získané od vedení DD. Jedná se také o běžné každodenní činnosti v rámci stanovených služeb na každé rodinné skupině. Tímto se děti učí jak samostatnosti, tak zodpovědnosti při výkonu těchto činností. Jedná se především o činnosti spojené s chodem domácnosti, tzn. vaření, úklid, péče o ošacení aj.

Tyto činnosti se snaží také skloubit s aktivitami, které nabízí různé organizace, s nimiž DD dlouhodobě spolupracuje. Jedná se o různé kurzy, školení, pobyty či projekty zaměřující se na

tuto problematiku. Nejčastěji jsou tyto aktivity spojeny s prohlubováním finanční gramotnosti, hledání zaměstnání, bydlení či doplňování vzdělání.

Otázka č. 2: Jak hodnotí dětství a dospívání v DD?

Na tuto otázku lze dle získaných výpovědí odpovědět kladně, ovšem je nutné přihlížet ke každému jednotlivci zvlášť. Některým z nich chyběla rodina, což se stalo důvodem horší adaptace na prostředí DD, jiní měli problém s dodržováním pravidel a vnitřního řádu, celkově lze ale říct, že po materiální stránce nestrádali. Někteří se potýkali s nedostatkem soukromí, což je jedním z problémů, které se dle Matouška (1999) vážou k pobytu v ústavním zařízení. Velmi podstatnou roli zde hraje fakt, zda u jednotlivých respondentů alespoň do určité míry fungovala rodina, jaký mezi sebou měli vztah a zda se navštěvovali. Kladný vztah a silné citové pouto vytvořené směrem ke svým blízkým bylo sice důvodem k prvotnímu stezku z odloučení a při adaptaci na nové prostředí, ovšem na druhou stranu s vyšší četností pobytů u rodiny se stával pobyt v DD příjemnějším a vidina „dovolenek“ mimo DD byla motivující a vedla k lepšímu chování v DD. Při dospívání v DD hrál také roli fakt, zda jedinci měli sourozence a jaký s nimi měli vytvořený vztah. Velmi milým překvapením bylo, že se DD snaží – pokud tomu nelze docílit dlouhodobě, tak alespoň na začátku – umístit sourozence na stejnou rodinnou skupinu, aby se neroztrhly společné vazby a pokud přichází dítě samo, umístí ho na skupinu s ohledem na věk, pohlaví, chování aj. tak, aby to bylo ku prospěchu všem.

Otázka č.3: Co pro ně bylo nejtěžší při začleňování do společnosti a z čeho měli největší strach po odchodu z DD?

Co se týče obav, které tyto mladé lidi doprovázely v době odchodu z DD, můžeme říct, že se potvrdily autorčiny představy, neboť se jednalo především o obavy z toho, jak samostatný život zvládnou po finanční stránce nebo zda si najdou práci. Překvapující je, že se ani jeden z dotazovaných nezmínil o tom, že by měl obavu z osamění. Přeci jenom by to bylo pochopitelné, když byli několik let obklopeni docela velkým počtem lidí. Faktem ale je, že nikdo z nich po odchodu z DD nezůstal sám. Tereza odešla ke svému příteli, stejně jako Martina i Daniela a Radim taktéž nezůstal v úplných začátcích sám, ale odstěhoval se ke své sestře.

Otázka č. 4: Jak hodnotí proces přípravy v následujících oblastech: vzdělávání, hospodaření s penězi, zapojení do pracovního procesu a přípravu na zaměstnání aj.?

Z hlediska výzkumného cíle je tato otázka velmi podstatná. Jak již bylo uvedeno výše, tento proces je dlouhodobý a v průběhu se z jejich strany objevily určité pochybnosti co se účelu

vykonávaných činností týče, je ale nutné podotknout, že většina se přiklání k názoru, že to mělo smysl a jsou za to nyní rádi. Je potřeba brát ohled na to, jaký postoj k těmto oblastem zaujali sami respondenti. Ti, pro něž bylo vzdělání důležité, nahlíží na pomoc a práci vychovatelů kladně, což se odrazilo v pozitivním hodnocení procesu přípravy v této oblasti, neboť žádný z respondentů neuvádí, že by někdo z vychovatelů nejevnil zájem o jejich studijní výsledky, nezajímal se o pocity, které se vážou ke školní docházce či nebyl nápomocen při plnění domácích úkolů, pokud bylo potřeba.

V oblasti hospodaření s penězi a celkově finanční gramotnosti je zřejmé, že tomuto byla věnována velká pozornost. V této oblasti přispěly ve velké míře hlavně spolupracující organizace, které buďto poskytly finance na realizaci pobytů, které byly organizovány DD a zaměřeny právě na problematiku finanční gramotnosti nebo vytváří projekty, do kterých se děti zapojily. Zajímavé ale je, že byť byli respondenti po této stránce vzděláváni a při odchodu měli ponětí o základních oblastech vážících se k této problematice, uvádí, že jejich největší obavy směřovaly právě k financím.

Velké mínus můžeme shledat v nedostatku „startovacích bytů“. Je zřejmé, že tyto samostatné jednotky mají pro mladé lidi, kteří se chtějí alespoň trochu osamostatnit a zintenzivnit přípravu na odchod z DD, velký význam. DD disponuje pouze jedním tímto bytem, do kterého je možno umístit pouze 2 mladé lidi, což je málo, neboť je stále plně obsazen a tento nedostatek vede u některých jedinců k předčasnému odchodu. V 18 ti letech chtějí mít totiž o něco větší volnost od pravidel, které se vztahují k chodu rodinných skupin a pobyt v těchto bytech hodnotí respondenti, kteří měli tuto možnost, velmi kladně. Toto také mohlo vést k prevenci ponorkové nemoci, která se v těchto zařízeních objevuje a se kterou se před odchodem potýkal jeden z respondentů, kdy uvádí, že než aby zůstal s těmi stejnými lidmi v DD, to raději odejde úplně. Toto taktéž koresponduje s výrokiem pana Matouška (1999), který ponorkovou nemoc zmiňuje v souvislosti s riziky spojenými s ústavní výchovou.

Práce a příprava na zaměstnání byla realizována pomocí pravidelných služeb daných rozpisem, čímž se děti učily samostatnosti a zodpovědnosti, ale také základním hygienickým návykům. Velkou roli v přípravě na budoucí pracovní poměr hrála možnost brigád a praxí, kterých se respondenti účastnili.

Otázka č. 5: Jak prožívali odchod z DD? Cítili se být připraveni vstoupit do samostatného života?

Každý z dotazovaných prožíval odchod z DD odlišně, ovšem nikdo z nich se nepotýkal s většími problémy, co se týče oblasti bydlení. Z hlediska pracovního uplatnění hrály spíše roli okolnosti jednotlivců, které vedly k nezaměstnanosti než nedostatek pracovních nabídek. Pocity vážící se k tomuto momentu byly taktéž u každého jedince jiné, ale nedá se říct, že by se potýkali s naprostou nejistotou a přehnanými obavami. V danou chvíli převažovaly spíše kladné pocity jak z důvodu žádaného osamostatnění, založení rodiny, tak z důvodu volnosti od řádu, který je v DD pevně nastaven a je v mnoha ohledech limitující. Vstup do samostatného života jim byl ulehčen také po finanční a materiální stránce, neboť získali určitý obnos peněz a alespoň základní vybavení do bytu, nicméně to by jim nebylo nic platné, pokud by si jej neměli kam dát. V souvislosti s odchodem z DD se řeší také fixace odcházejících na vychovatele. Je zcela běžné, že si dítě v průběhu pobytu v zařízení vytvoří vztah k vychovateli spíše než k rodičům nebo učitelům. Upozorňují na to výsledky výzkumu agentury Ipsos z roku 2015. V tomto případě ovšem toto tvrzení nekoresponduje s našimi výsledky, protože byt měli respondenti s vychovateli ve většině případů dobrý vztah, nebyli na ně natolik fixováni, aby si bez nich neuměli představit život po opuštění DD.

Otázka č. 6: Jak si respondenti vedou nyní?

Tato oblast je prezentována s výpověďmi respondentů v době prováděných rozhovorů, není tedy možné přesně říct, zda je tomu tak i nyní. Každopádně jako velmi milé zjištění můžeme shledat fakt, že v současné době informanti žijí poměrně slušný život, bez dluhů, mají kde bydlet a založili si nebo zakládají rodiny. Nikdo z nich nepáchá, ani nespáchal trestnou činnost a není trestně stíhán.

Každý z nás má odlišné představy o tom, co je nebo není komfortní a máme jiné priority, je ovšem možné uvést, že tito jedinci žijí tak, jak sami chtěli. Byť se jedná o jedince, kterým hlavně v období dopívání nefungovala rodina, sami se role rodičů zhostili dobře a snaží se, aby byly jejich děti zabezpečeny a neopakovala se situace, která nastala u nich samotných.

Shrnutí a doporučení pro praxi

Výzkumný soubor byl menší, než bylo očekáváno. Byli osloveni i jiní mladé lidi, kterých se tato problematika týká, ti ovšem nebyli ochotni se do tohoto šetření zapojit.

Mezi výhodu metod, které byly pro výzkum zvoleny je možné zařadit to, že umožnily hlubší pohled do života každého participanta, nicméně vzhledem k tomu, že rozhovory probíhaly telefonickou formou, nebylo umožněno jedince pozorovat. Mezi negativum je možné uvést to, že vzhledem k nízkému počtu informantů nelze výsledky zobecnit na všechny děti z DD, zároveň ale může být tento pilotní výzkum podkladem pro zpracování většího výzkumu například v diplomové práci.

Doporučení pro praxi je uvedeno v podobě metodického pokynu, který je součástí této bakalářské práce. Tento je určen pracovníkům DD, kteří z něj mohou čerpat inspiraci při stanovování plánů a postupů při přípravě dětí na odchod z DD. Dotýká se oblastí, které jsou běžně řešeny v souvislosti s opouštěním DD mladými lidmi a opírá se o teoretické podklady a postřehy.

6 Závěr

Příprava jedinců na odchod z DD je dlouhodobý a intenzivní proces, který bude fungovat za součinnosti obou stran. Vychovatel je v tomto procesu klíčovou osobností, protože může tento proces zásadním způsobem ovlivnit, a to především v oblasti motivaci, kterou shledávám jako velmi podstatnou. Tato bakalářská práce se snaží získat pohled na tuto situaci ze strany lidí, kterých se týkala.

V rámci výstupu práce je zpracován metodický pokyn, který může posloužit jako určitý návod, do kterého mohou zaměstnanci DD nahlédnout při přípravě dětí na odchod z DD.

Téma této bakalářské práce bylo vybráno záměrně s ohledem na mé přání působit v budoucnu jako vychovatelka v DD. Jelikož hlavním cílem každého vychovatele by mělo být co možná nejméně problémové začlenění jedinců, kteří si prošli ústavní výchovou do běžného života, je potřeba být znalý tohoto procesu tak, aby došlo ve správné kvantitě i kvalitě k přenosu zkušeností a informací potřebných ke kvalitnímu životu i mimo brány DD. Věřím, že tato práce není fyzicky náročná, o to více se ale problém objevuje v oblasti psychického zdraví.

Myslím si, že život v běžné rodině je pro každé dítě nejlepší, ale běžnou rodinou je pro mě funkční rodina. Ať už tedy má ústavní výchova své chyby, jsem zastáncem toho názoru, že je pro dítě lepší, aby vyrůstalo v DD než v nefunkční rodině, která není schopna dopřát mu zdravý a harmonický vývoj.

Seznam bibliografických citací

- 1) ADLEY, N. A KINA, J.V. *Getting behind the closed door of care leavers: understanding the role of emotional support for young people leaving care*, Social Worker, Children in Care Team, London, and Lecturer, School of Education, Social Work and Community Education, University of Dundee, Dundee, UK, 2014.
- 2) BUBLEOVÁ, Věduna aj. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 78-80-87455-01-2.
- 3) BUREŠOVÁ, Pavla, POLÁCHOVÁ VAŠŤATKOVÁ, Jana a Pavla VYHNÁLKOVÁ, ed. *Rodina a náhradní rodinná péče*. Olomouc: Hanex, 2008.
- 4) DAVIDOVÁ, Ivana. *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-628-4.
- 5) GOTTWALDOVÁ, Martina a kol. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života. Metodická příručka Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou Centra J.J. Pestalozziho*, Chrudim, 2006.
- 6) HOFERKOVÁ, Stanislava. *Trestní odpovědnost mládeže, ústavní a ochranná výchova*. Vyd.1. Univerzita Hradec Králové, 2014.
- 7) CHRASTINA Jan & Kantor, Jiří & Krahulcová, Kristýna & Finková, Dita. *Design (mnoho)případové studie ve (speciálně)pedagogickém výzkumu*. E-Pedagogium, 2015.
- 8) KALEJA, Martin. *Determinanty edukace sociálně vyloučených žáků z pohledu speciální pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-746-544-0.
- 9) MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-76-1.
- 10) MATOUŠEK, Oldřich. *Děti mezi ústavní výchovou a rodinou: zpráva o konferenci*. In Děti mezi ústavní výchovou a rodinou. Sborník ke konferenci konané ve dnech 8. a 9. 11. 2007. Praha: Národní vzdělávací fond, o.p.s. a Člověk hledá člověka, o. s., 2007.
- 11) MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 332 s., 2006. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.
- 12) RICHTEROVÁ, Lucie, 2014. *Život romských dětí v dětském domově a realita po odchodu ze zařízení*. Ostrava. Diplomová práce. Ostravská Univerzita v Ostravě, Katedra sociální pedagogiky. Vedoucí práce Přemysl Mikoláš.
- 13) STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

LEGISLATIVNÍ ZDROJE

- 1) Zákon č. 89/2012 Sb. *Občanský zákoník* v platném znění.
- 2) Zákon č. 108/2006 Sb. *Zákon o sociálních službách* v platném znění.
- 3) Zákon č. 109/2002 Sb. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů* v platném znění.
- 4) Zákon č. 218/2003 Sb. *Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)* v platném znění.
- 5) Vyhláška č. 505/2006 Sb. *Vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách* v platném znění.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- 1) Dejme dětem šanci. 2011a. *Projekty*. [online]. Pixel. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/s1/projekty.html>
- 2) Dejme dětem šanci. 2011b. *Podporuj mě*. [online]. Pixel. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/s4/deti-zarazene-do-projektu-podporuj-me.html>
- 3) Dejme dětem šanci. 2011c. *Najdi si mě*. [online]. Pixel. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/1/najdi-si-me/44/o-projektu.html>
- 4) Dejme dětem šanci. 2011d. *Pomoz mi do života*. [online]. Pixel. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/4/projekty/58/pomoz-mi-do-zivota.html>
- 5) Dejme dětem šanci. 2011e. *Děti bez dluhů*. [online]. Pixel. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/4/projekty/522/deti-bez-dluhu.html>
- 6) JANUS, z.s. 2018a. *Bydlení*. 2. vyd. Nadace Sirius [online]. [cit. 2021-05-07] Dostupné z: https://nadacesirius.cz/soubory/metodiky/Janus/Janus_brozura_bydleni_A5_jedna_strana_web.pdf
- 7) JANUS, z.s. 2018b. *Práce*. 2. vyd. Nadace Sirius [online]. [cit. 2021-05-07] Dostupné z: https://nadacesirius.cz/soubory/metodiky/Janus/Janus_brozura_prace_A5_jedna_strana_web.pdf
- 8) MALINOVÁ, Renata. *Vnitřní řád dětského domova* [online] [cit. 2021-03-23]. Dostupné z: <https://www.ddfulnek.cz/wp-content/uploads/2020/09/Vnitri-rad-zarizeni-2020.pdf>
- 9) Nadace Terezy Maxové: [2009-2021]. *Partnerské projekty* [online]. [cit. 2021-05-04]. Dostupné z: <https://www.nadaceterezymaxove.cz/nase-pomoc/partnerske-projekty/>

- 10) Nadační fond Albert. 2018a. *O Nadačním Fondu Albert*. [online] [cit. 2021-03-25]. Dostupné z: <https://www.nadacnifondalbert.cz/stranka/o-nadacnim-fondu>
- 11) Nadační fond Albert. 2018b. *Bertík pomáhá*. [online] [cit. 2021-03-25]. Dostupné z: <https://www.nadacnifondalbert.cz/stranka/pro-zadatele/73-bertik-pomaha>
- 12) Nadační fond Albert. 2018c. *Obchůdky s Albertem*. [online]. [cit. 2020-06-18]. Dostupné z <https://www.nadacnifondalbert.cz/stranka/pro-zadatele/obchudky-s-albertem-vyzva>
- 13) Projekt IP I-zajištění vybraných služeb sociální prevence na území JMK: *Domy na půl cesty* [online] [cit. 2021-5-3]. Dostupné z: <https://socialnisluzby-ipjmk.cz/ip-i/sluzby-zarazene-do-projektu/domy-na-pul-cesty/>
- 14) *Spolu dětem*. 2006. [online]. [cit. 2021-5-3]. Dostupné z: <https://www.spoludetem.cz/>
- 15) Statistická ročenka školství 2019/2020 - výkonové ukazatele: *MŠMT* [online]. [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>
- 16) Statistická ročenka školství 2019/2020 – výkonové ukazatele: *MŠMT* [online]. [cit. 2021-03-25]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>
- 17) Ve spojení. 2013a. *Do života s jistotou I. díl*. [online]. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <https://www.vespojenios.cz/nase-aktivity/cesta-k-detem/do-zivota-s-jistotou>
- 18) Yourchance. 2021. *Začni správně* [online]. Dostupné z: <http://www.zacnispravne.cz/>

Seznam zkratk a symbolů

MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MZ	Ministerstvo zdravotnictví
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
DD	Dětský domov
DDŠ	Dětský domov se školou
DÚ	Diagnostický ústav
VÚ	Výchovný ústav
SVP	Středisko výchovné péče
aj.	A jiné
např.	Například
atd.	A tak dále
popř.	Popřípadě

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 – Seznam respondentů